

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Hugvísindasvið

**Saga trúboðs mormóna á Íslandi 1851-
1913**

Andstaða og árangur

Ritgerð til BA-prófs í sagnfræði

Siguróli Magni Sigurðsson

Maí 2013

Háskóli Íslands
Hugvísindasvið
Sagnfræði

Saga trúboðs mormóna á Íslandi 1851- 1913

Andstaða og árangur

Ritgerð til BA prófs í sagnfræði

Siguróli Magni Sigurðsson
Kt.: 230589-3489

Leiðbeinandi: Ragnheiður Kristjánsdóttir
Maí 2013

Ágrip

Trúboð mormónsku kirkjunnar barst til Íslands árið 1851 frá Danmörku. Það kom með þremur íslenskum mönnum sem höfðu tekið trúskiptum ytra. Þeir voru sendir til Íslands til þess að boða trúna en strax frá fyrsta degi mætti þeim mikil andstaða. Menn lúthersku kirkjunnar settu stein í götu mormóna en þrátt fyrir það tókst þeim að snúa nokkrum Íslendingum til mormónstrúar á þessum fyrstu árum trúboðsins. Yfirvöld á Íslandi voru fyrst um sinn frekar afslöppuð gagnvart trúboðunum en það átti eftir að breytast. Flutningar íslenskra mormóna vestur um haf, til Utah í Bandaríkjunum, markar af sumu leyti upphaf Vesturheimsferða Íslendinga en alls fluttust 412 Íslendingar á árunum 1853-1913 til Utah. Eftir að trúfrelsi varð að lögum á Íslandi, með stjórnarskránni árið 1874, settu mormónar mikinn kraft í trúboð á Íslandi og mætti það enn meiri andstöðu en upphaflega trúboðið árið 1851. Nú voru það ekki aðeins yfirvöld sem reyndu, með öllum tiltækum ráðum, að koma mormónunum burt úr landi heldur einnig setti almenningur sig gegn þeim, annaðhvort með skrifum í dagblöð eða áreiti á götu úti. Andstaðan náði hámarki árið 1901 þegar mormónar voru grýttir á opinberum fundi, þrátt fyrir að trúfrelsi nytí við á Íslandi. Trúboð Mormóna á Ísland deyr út árið 1913 en áður en það gerðist var farið að bóla á jákvæðni í garð þeirra meðal landsmanna. Það má útskýra með upplýstara samfélagi og hugmyndunum um einstaklingsfrelsið.

Efnisyfirlit

Inngangur	3
1. Sögulegur bakgrunnur	7
1.1 Ísland á 19. öld.....	7
1.2 Kristin trú á Íslandi	8
1.3 Stjórnarform í Evrópu og stjórnarskrá á Íslandi	9
1.4 Saga mormóna.....	11
1.5 Helstu kenningar mormóna og samanburður við lúthersku	13
1.6 Trúboð í Skandinavíu og Danmörku.....	14
2. Trúboð mormóna berst til Íslands	16
2.1 Fyrstu mormónarnir á Íslandi	16
2.2 Árangur trúboðsins	18
2.3 Fráfall Þórarinns og Guðmundur vígður sem prestur	19
2.4 Þróun trúfrelsис á Íslandi og áhrif þess á mormóna.....	22
3. Íslenskir mormónar í Bandaríkjum	27
3.1 Vesturheimsferðir hefjast.....	27
3.2 Síðari bylgja mormóna til Utah	30
3.3 Trúboð íslenskra mormóna í Kanada.....	34
4. Síðari bylgja trúboða á Íslandi.....	38
4.1 Trúboð á Íslandi eflist	38
4.2 Lög og reglugerðir um fólk utan þjóðkirkjunnar á Íslandi.....	40
4.3 Mikil andstaða mætir trúboðum	42
4.4 Réttarhöld yfir Jóni og Jakobi.....	44
4.5 Fleiri íslenskir trúboðar og ennþá meiri andstaða	48
4.6 Trúboð Lofts Bjarnasonar og endalok kirkjunnar á Íslandi	54
Niðurstöður	58
Heimildaskrá	64
Óprentaðar heimildir	64
Vefheimildir	64
Prentaðar heimildir	65

Inngangur

Einhver frægasti mormóni Íslandssögunnar er Eiríkur Ólafsson frá Brúnum. Þann mann gerði Nóbelskáldið Halldór Laxness ódauðlegan með því að nota sögu hans sem grunninn að söguhetjunni Stone P. Stanford í bókinni *Paradísarheimt*.¹ Bókin fjallar um íslenskan mann sem tekur upp mormónstrú og kastar frá sér fjölskyldulífi á Íslandi til þess að búa í fyrirheitnalandinu, Bandaríkjum. Samkvæmt ævisögu Halldórs Laxness, eftir nafna hans Guðmundsson, var Nóbelskáldið alltaf heillað af utangarðsfólki og sérstaklega mormónum. Halldór notaðist við sjálfsævisögur og ferðasögur Eiríks við samningu Paradísarheimtar² og vakti það strax áhuga höfundar þessarar ritgerðar að skrifa einhverskonar útdrátt úr ævi Eiríks. Eftir töluverða rannsóknarvinnu kom það í ljós að Eiríkur hafði lítið annað skilið eftir sig en nokkur stutt rit og ferðasögur. Sökum þess er nánast ómögulegt að skrifa lærða ritgerð um líf hans. Hinsvegar, við rannsóknarvinnu á lífi Eiríks, skaut upp kollinum fjöldinn allur af heimildum um mormóna á Íslandi, líf þeirra í Ameríku og trúboð. Það varð kveikjan að þessu verki.

Herra ritstjóri! Þar eð hingað eru komnir með síðustu póstskipsferð frá Ameríku 2 landar vorir, sem eru Mormónatrúar og hafa það erindi að boða hér á landi trú Mormóna, vil eg leyfa mér að auglýsa það hér í yðar heiðraða blaði löndum mínum til viðvörunnar, ef nokkrir þeirra skyldu láta tælast til að taka trú Mormóna, að stjórnin í Ameríku í vor eð leið bað erindreka sína í norðurálfunni að auglýsa það í blöðum í þeim löndum, þar sem þeir væru, að engir Mormónar fengi landvist í Ameríku, sem héðan af kæmu þangað frá norðurálfunni, heldur yrði þeim vísað á burt þaðan aptur.³

Þessi auglýsing birtist í tímaritinu *Pjóðólfí* þann 30. desember árið 1879. Þetta er bara eitt af fjölmögum dænum um þá mótsprynu og andstöðu sem mormónar urðu fyrir í trúboði sínu, bæði á Íslandi og erlendis. Umfjöllunarefnin þessarar

¹ „Paradísarheimt“ *Gljúfrasteinn – Hús skáldsins*.

² Halldór Guðmundsson, *Halldór Laxness – ævisaga*, bls. 221.

³ „Mormónarnir“, í *Pjóðólfí* 30. desember 1879, bls. 6.

ritgerðar er einmitt sú andstaða sem mormónar og þeirra trúboð varð fyrir á Íslandi. Hversu mikilli andstöðu mættu mormónar á Íslandi og hvers vegna?

Mormónar komu fyrst til Íslands árið 1851 og dvöldu hér, nánast óslitið til ársins 1914. Þá var hin íslenska grein kirkjunnar, sem gengur einnig undir nafninu *Síðari daga heilagra*, lögð niður. Sextíu árum síðar, 1974, var hún tekin upp að nýju og starfar enn í dag.⁴ Af rannsókn minni að dæma mættu þeir mikilli andstöðu á Íslandi, líkt og annarstaðar. Mormónar voru kallaðir svikrarar, trúvillingar og voru jafnvel hnepptir í fangelsi og dæmdir til þess að borga fésektir eða yfirgefa landið. Markmið ritgerðarinnar er að gera grein fyrir þeirri andstöðu sem þeir mættu á Íslandi og gefa heildstæða mynd af þeirri mótsprynu sem þeir urðu fyrir. Einnig, eins og kemur fram að ofan, verður gerð tilraun til þess að skýra afhverju þessi andstaða stafaði.

Í 1. kafla ritgerðarinnar verður farið yfir sögulegt bakland 19. aldarinnar á Íslandi og Danmörku. Þar er tiltekið allt sem viðkemur trúfrelsi og er farið yfir sögu og helstu kenningar mormóna. Trúboð þeirra í Skandinavíu er einnig kynnt stuttlega. Tímabilum íslenskra mormóna verður síðan skipt upp í þrennt og spannar það þrjá næstu kafla.

Í kafla 2 verður fjallað um upphaf trúboðs á Íslandi og þá gríðarlegu andstöðu sem mætti trúboðunum, fyrstu skíringar Íslendinga til mormónstrúar og dómsmál. Í þeim kafla verður einnig gerð grein fyrir tveimur bænaskrám er bárust Alþingi Íslendinga árin 1863 og 1865, þar sem beðið var um trúfrelsi. Reynt verður að svara spurningunni hvernig andstaða Íslendinga, gagnvart mormónum, braust fram á árunum 1850-1870.

Í kafla 3 verður fjallað um ferðir Íslendinga til Utah í Bandaríkjunnar sem mormónar. Horft verður til skrifa Íslendinga aftur heim og hvað einkenndi þau skrif. Þá reyndu íslenskir mormónar að boða trú sína í Kanada, á Nýja Íslandi. Þar hafði fjöldinn allur af Íslendingum sest að og fannst mormónum það kjörið tækifæri að koma trú sinni að. Fjallað verður sérstaklega um árangur þess trúboðs og andstöðu sem trúboðarnir mættu.

Í kafla 4 verður loks fjallað um nýja trúboða og nýja andstöðu sem hófust eftir að Íslendingar lögfestu trúfrelsi með stjórnarskrá árið 1874. Trúboð mormóna á Íslandi fór á flug eftir það en þrátt fyrir það mættu þeir enn

⁴ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 83.

andstöðu. Aftur verður reynt að svara hvernig andstaðan braust fram og hvers vegna.

Tiltölulega lítið hefur verið ritað um mormóna á Íslandi, sérstaklega í seinni tíð. Einn maður stendur öðrum framar hvað varðar sögu mormóna og trúboðs þeirra á Íslandi en það er Fred Woods. Bók hans, *Eldur á Ís*, kom út árið 2005 og var þýdd yfir á íslensku árið 2007. Hún hefur reynst vel við heimildaöflun. Einn helsti annmarkinn á bók Woods, frá sagnfræðilegu sjónarmiði, er að hann er sjálfur mormóni og má því gera ráð fyrir að það setji sitt mark á frásögnina. Þá vitnar hann í fjöldann allan af heimildum sem ekki er hægt að nálgast nema í hans einkaskjalasafni eða skjalasafni mormóna í Utah. Woods er oft hliðhollur mormónunum og heldur hátíðlegur oft og tíðum þegar hann talar um þá:

Meðal allra þessara veigamiklu atburða [þjóðfundur, afnám einveldis í Danmörku], sem ofnir voru í refil Íslandssögunar, tvinnaðist þráður Kirkju Jesú Krists hinna Síðari daga heilögu árið 1851. Ef til vill kvíknaði sami frelsisandinn, sem brann í brjósti Jóns [Sigurðssonar, forseta] og hvatti hann í baráttunni um heimastjórn, einnig í brjóstum þeirra Íslendinga sem fyrstir gengu í kirkju Síðari daga heilögu um miðja nítjándu öld.⁵

Mormónar á Íslandi halda úti öflugri vefsíðu og hefur talsvert verið stuðst við hana og einnig bók Robert Mullen, *The Mormons*, sem er saga mormóna, bæði í Bandaríkjunum og Evrópu. Mullen tekur það fram strax, í upphafi bókarinnar, að hann sé ekki mormóni og getur hún því, að því leyti, talist traust heimild. Mullen fer vel yfir sögunna og ein af fáu heimildum sem til er á Landsbókasafninu um sögu mormóna. Reyndar skrifaði Kristján Róbertsson bókina *Gekk ég yfir sjó og land*, sem er saga mormóna á Íslandi og í Bandaríkjunum. Hún hefur þann annmarka að þar er ekki vitnað til heimilda. Loks ber að nefna grein Magnúsar Jónssonar sem birtist í *Selskinnu* um miðja síðustu öld. Þrátt fyrir að vera gömul, þá er hún ómetanleg heimild um sögu trúboðs mormóna á Íslandi.

Ritgerð þessi er þó að mestu leyti byggð upp á gömlum greinum í tímaritum, bæði íslenskum og erlendum. *Millennium Star* er tímarit sem

⁵ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 5.

mormónar gáfu út í Utah. Þar birtist fjöldinn allur af bréfum frá íslenskum mormónum sem innihéldu ferðasögur af trúboði þeirra og þar fram eftir götunum. Þá er einnig notast við persónulegar heimildir eins og bréf, ferðabækur og dagbækur. Síðast en ekki síst eru dýrmætar heimildir í dómabókum bæjarfógetans í Reykjavík sem og biskupabókum frá miðri 19. öld.

Þegar kemur að því að reyna að útskýra trúfrelsið, þróun þess og hversvegna mormónar mættu andstöðu verður að stórum hluta til notast við rit eftir Hjalta Hugason og Pétur Pétursson.

Það er fullkomnlega ljóst eftir þessa rannsókn að mikið af heimildum varðandi mormóna liggja nánast ósnertar og væri því efni í mun viðameiri rannsókn. Fjöldinn allur af persónulegum heimildum hefur lítt verið rannsakaður og þá hefur ekki verið gefið út rit sem gefur góða yfirlitsmynd af öllum þeim tímaritsgreinum og bréfaskrifum sem fjölluðu um trúboð mormóna á Íslandi.

1. Sögulegur bakgrunnur

1.1 Ísland á 19. öld

Nítjánda öldin var öld umbreytinga á Íslandi. Ísland var á barmi þess að taka skrefið úr bændasamfélagi og voru erlendar hugmyndir farnar að hafa töverð áhrif á Íslendinga. Reykjavík hafði hlotið kaupstaðarréttindi og vísir varð að þéttbýli. Iðnbytingin hafði trölliðið Evrópu og voru angar hennar farnir að teygja sig til Íslands. Þrátt fyrir allar framfarir, upplýsingu og einstaklingshyggju, sem kom frá Vestur-Evrópu til Íslands verður öldin nítjánda alltaf þekkt sem öld sjálfstæðisbaráttu og vesturheimsferða. Gunnar Karlsson telur þó að kröfur Íslendinga um sjálfstæði hafi verið svo friðsamlegar að ekki eigi að tala um baráttu heldur um upphafsskeið þjóðríkismyndunar. Það tímabil sem hér er til athugunar spannar frá miðri 19. öld fram til aldamóta. Frá 1840-1874 gerðist ýmislegt sem átti eftir að hafa áhrif á trúarskoðanir manna sem og sjálfstæðishugmyndir. Árið 1845 var Alþingi endurreist og þremur árum síðar var einveldi afnumið í Danmörku. Danir fengu stjórnarskrá sem Íslendingar höfnuðu eins og síðar getur. Árið 1871 voru stöðulögin samþykkt og loks fengu Íslendingar sína eigin stjórnarskrá árið 1874.⁶

Tölувvert góðæri hafði ríkt á Íslandi frá því Móðuharðindunum lauk á 18. öld. Þessu góðæri lauk skyndilega með fjárláðanum árið 1855 og kónandi loftslagi árið 1859.⁷ Á svipuðum tíma, og vegna þessa og annarra áfalla af náttúrunnar hendi eins og t.d. Öskjugosi, hófust Vesturheimsferðir Íslendinga af fullum krafti. Íslendingar voru ekki þeir einu sem leituðu betra lífsviðurværис í Ameríku heldur fóru alls 52 milljónir Evrópubúa vestur um haf á tímabilinu 1846-1914. Fyrstu Íslendingarnir sem vitað er að fóru til Ameríku voru mormónar. Alls 16 íslenskir mormónar fóru til Bandaríkjanna á árunum 1852-1854. Þá buðu Þingeyingar einnig upp á ferðir til Brasilíu um og uppúr 1860 en stórfelldar vesturheimsferðir Íslendinga hófust ekki fyrr en uppúr 1870. Þá fór fólk aðallega til Kanada. Líklegast er að um 16.400 Íslendingar hafi flust til

⁶ Gunnar Karlsson, „Upphafsskeið þjóðríkismyndunar 1830-1874”, bls. 167-169.

⁷ Gunnar Karlsson, „Upphafsskeið þjóðríkismyndunar 1830-1874”, bls. 168.

Ameríku á árunum 1870-1914.⁸ Langflestir fóru til Kanada en 412 Íslendingar fluttust til Salt Lake City í Utah, sem mormónar.⁹

1.2 Kristin trú á Íslandi

Íslendingar höfðu frá árinu 1000 verið kristinnar trúar og tóku upp lútherskan sið á 16. öldinni. Sú siðbreyting fór ekki friðsamlega fram en sagt er að sigur fylgjenda Lúthers hafi orðið algjör þegar Jón Arason Hólabiskup og synir hans tveir voru hálshöggnir árið 1551. Upphafið að siðbreytingunni má rekja til Danmerkur þegar að Kristján III. Danakonungur kynnti nýja kirkjuskipan þar í landi árið 1537.¹⁰ Í manntali sem tekið var á Íslandi árið 1850 voru landsmenn 58.701 talsins og bjuggu á 9.316 heimilum í 20 sýslum. Þetta manntal er tekið tveimur árum eftir að einveldi er afnumið í Danmörku. Næstu 20 árin fækkar Íslendingum töluvert og má rekja það að stórum hluta Vesturheimsferða sem komið var inná hér að ofan. Í manntalinu árið 1870 voru Íslendingar 51.545 og voru gott sem allir kristinnar trúar í lútherskum sið.¹¹ Allir nema tveir menn sem töldust kaþólskir. Það er því ljóst að staða Lúthers trúar var sterkt hér á landi. Það átti hinsvegar eftir að breytast töluvert en í því manntali sem tekið var árið 1901 var tala þeirra sem töldust utan þjóðkirkjunnar (lútherskrar) komin úr tveimur í 196.¹²

Það tók Íslendinga smá stund að jafna sig á siðbreytingunni en á 18. öld var „trúarlíf í anda hins lúterska réttrúnaðar ... blómlegt”¹³ Þrátt fyrir að kirkjum hafi fækkað og einstaklingurinn hafi orðið meðvitaðri um stöðu sína í heiminum, burt séð frá guði, er ekki annað hægt að segja en að staða kristinnar trúar á Íslandi hafi verið sterkt. Þegar líða fór á 19. öldina fóru nýjar trúarstefnur um Danmörku eins og eldur í sinu og bárust nokkrar þeirra til Íslands. Þar má til dæmis nefna heittrúarstefnuna. Þórunn Valdimarsdóttir hefur orðað það svo að ekki hafi „ríkt trúarleg deyfð að þessu leyti, landinn fylgdist með þróuninni í

⁸ Gunnar Karlsson, „Atvinnubyting og ríkismyndun”, bls. 21-23.

⁹ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 179-197.

¹⁰ Loftur Guttormsson, „Frá siðaskiptum til upplýsingar”, bls. 361-2.

¹¹ „Tölfræði”, *Manntalsvefur Þjóðskjalasafns Íslands*.

¹² Gunnar Karlsson, „Atvinnubyting og ríkismyndun”, bls. 169.

¹³ Lýður Björnsson, *Frá siðaskiptum til sjálfstæðisbaráttu*, bls. 66.

stórum dráttum. ... Á meðan danska kirkjan var sundurslitin í trúardeilum vegna ólíkra trúarhópa í samféluginu ríkti því einhugur hér um [heittrúar]stefnuna.”¹⁴

1.3 Stjórnarform í Evrópu og stjórnariskrá á Íslandi

Frjálslyndishugmyndir fóru á kreik í Evrópu á 18. öld og fullyrt hefur verið að hugtakið frjálslyndi (*e. liberal*) hafi verið einkunnarorð 19. aldar hugsuða sem vildu að einstaklingurinn hefði meira frelsi til t.d. trúariðkunnar. Frjálslyndið sem um er rætt, eða frelsið, var á árum áður, fangi í festu laga, löggreglu eða samfélagsins. Ákveðnar hugmyndir ríktu og var þeim ekki haggað. Hugmyndin um trúfrelsi var mönnum, á öndverðri 19. öld, helst til frumstæð. Menn töldu að ef trúfrelsi kæmist á laggirnar myndi það þýða að ríki myndu skiptast upp eftir trúarbrögðum og jafnvel leiða af sér borgarastyrjaldir.¹⁵ Í kjölfarið af auknu frjálslyndi krafðist almenningur í Evrópu þess að fá nýtt og betra stjórnarform. Sú krafa tók mismunandi langan tíma að ganga í gegn, eftir löndum, en stjórnarformið einveldi hnignaði í Evrópu þegar leið á.¹⁶

Stjórnarformið í Danmörku var einveldi. Einveldinu hafði verið komið á árið 1661 og var það gert af Friðrik III. Danir voru, líkt og Íslendingar, kristinnar trúar af lútherskum sið. Danmörk var heimsveldi á þessum tíma og áttu þeir nokkrar nýlendur og hjálendur. Danskir konungar voru margir hverjir vinsælar af þegnum sínum og voru Íslendingar meir að segja, oftar en ekki hrifnir af þeim. Íslendingar höfðu sérstöðu innan danska ríkisins þar sem þeir töldust hjálenda frekar en nýlenda. Þeir gátu meðal annars sent bænaskrár til konungs þar sem þeir biðluðu til hans um ýmsar úrbætur á högum sínum.¹⁷ Þar sem konungur hefur alræðisvald í ríkjum sem einveldi er, setur hann öll lög. Þar sem Ísland var, eins og áður sagði, undir einveldi Danakonungs þarf því að skoða gömul dönsk lög til þess að sjá lagalegt umhverfi Íslendinga á 19. öld, eða öld þeirri sem að þessi ritgerð fjallar um.

Óþarfi er að rekja söguna eitthvað nánar fram að miðri 19. öld en þá var Friðrik VII. orðinn konungur Dana, allt frá 1848 til ársins 1863. Friðrik VII. var

¹⁴ Þórunn Valdimarsdóttir, „Öld frelsis, lýðvalds og jafnaðar”, bls. 15.

¹⁵ Owen Chadwick, *The Secularization of the European Mind in the Nineteenth Century*, bls. 21-26.

¹⁶ Gylfi Þ. Gíslason, „John Stuart Mill og frjálshygjan”, bls. 171-174.

¹⁷ Lýður Björnsson, „18. öldin”, bls. 68-70.

mjög vinsæll meðal þegna sinna en strax á fyrsta ári sínu sem æðsti maður danske heimsveldisins kastaði hann einveldinu og gaf Dönum stjórnarskrá þann 5. júní 1849. Inn í þessari stjórnarskrá var ákvæði um trúfrelni. Áður fyrr og fram til þessa hafði það verið í konungslögum að danska ríkið starfaði á evangelísk-lútherskum grunni. Það var forveri Friðriks VII., nafni hans III., sem kom því í gegn árið 1665. Með stjórnarskránni 1849 var talað um dönsku kirkjuna sem þjóðkirkju. Þrátt fyrir þetta ákvæði um trúfrelni varð engin bylting í Danmörku heldur „lögðu grunn að frjárlslegri skipan kirkjumála og auknu frjálsræði í trúarefnum sem komið var á með löggjöf á næstu áratugum”.¹⁸

Á þessum árum voru Íslendingar komnir í vígahug sjálfstæðisbaráttunnar. Þar af leiðandi samþykktu þeir ekki frumvarp dana um „stöðu Íslands í fyrirkomulagi ríkisins” á þjóðfundí sem var haldinn á Íslandi árið 1851. Með því að hafna frumvarpi Dana höfnuðu þeir stjórnarskrá þeirra einnig. Það voru því ekki í gildi lög um trúfrelni á Íslandi fyrr en árið 1874 þegar að Kristján IX. gaf Íslendingum sína eigin stjórnarskrá á þjóðhátíðinni 1874, í tilefni 1000 ára afmæli Íslandsbyggðar.¹⁹

Í 46. grein stjórnarskráinnar segir: „Landsmenn eiga rjett á að stofna fjelög til að þjóna guði með þeim hætti, sem bezt á við sannfæringu hvers eins, þó ekki kenna eða fremja neitt, sem er gagnstætt góðu siðferði og alls herjar reglu” og áfram er haldið í 47. grein: “Enginn má neins í missa af borgaralegum og þjóðlegum rjettindum fyrir sakir trúarbragða sinna, nje heldur má nokkur fyrir þá sök skorast undan almennri fjelagsskyldu.”²⁰

Þar til að stjórnarskráin var lögfest giltu á Íslandi lög sem bönnuðu það að nýir trúflokkar yrðu hér stofnaðir og trúboð var ekki leyft. Þessi lög, sem voru frá 1786 og 1787, leyfðu þó að önnur trú en lúthersk væri stunduð, en þó aðeins innan kaupstaða.²¹ Þrátt fyrir að trúfrelni hafi verið greypt í stein með trúfrelsisákvæðum stjórnarskráinnar var túlkun manna á lögunum enn loðin allt fram til ársins 1883 þegar að yfirvöld á Íslandi fengu skýr skilaboð um að ekki ætti að aftra trúboði mormóna (og annarra) eins og hafði verið gert. Árið 1886 voru síðan lög um utanþjóðkirkjumenn samþykkt eftir nokkurt málþóf á

¹⁸ Hjalti Hugason, „Þjóðkirkja og trúfrelni”, bls. 159.

¹⁹ Hjalti Hugason, „Þjóðkirkja og trúfrelni”, bls. 158-164.

²⁰ *Ísland: Stjórnarskrá um hin sjerstaklegu málefni Íslands*.

²¹ *Lovsamling for Island V.*, bls. 344; *Lovsamling for Island V.*, bls. 417-420.

Alþingi. Það er því ljóst að íhaldsseimi Íslendinga var á undanhaldi en engu að síður mætti fólk, sem var utan þjóðkirkjunnar miklli andstöðu, bæði fyrir og eftir setningu stjórnarskrárinnar. Íhaldsmenn töldu að þetta frelsi væri ónauðsynlegt á Íslandi og myndi aðeins stuðla að óeiningu. Þessar hugmyndir um trúfrelsi væru komnar utan úr heimi en ekki héðan. Þórunn Valdimarsdóttir hefur þetta um tálmanir við trúboð mormóna á Íslandi að segja: „Til að tryggja að mormónar og kaþólskir boðuðu ekki trú sína hér í laumi hegðuðu yfirvöld sér eins og um hættulegt smit væri að ræða alveg fram að því að trúfrelsi komst á með stjórnarskránni 1874.”²² Hún er þó að skrifa um tímabilið fyrir stjórnarskrá en sýnir þetta þó hugsunarhátt manna á þessum tíma.

Ljóst er að nýungar, bæði í Evrópu og Íslandi, höfðu lagt grunninn að því sem koma skyldi. Fólk varð meðtækilegra fyrir nýjum hugmyndum en það var þó varað við því að blekkjast af kenningum annara trúflokka. Fólk á Íslandi var enn íhaldssamt en í minna mæli en á árum áður. Hinsvegar er líklegt að vísindabyltingin, upplýsingin og einstaklingshyggjan hafi minnkað þörf fólks fyrir almáttugan guð.

1.4 Saga mormóna

Upphaf kirkju mormóna má rekja aftur til ársins 1820. Upphafsmaður kirkjunnar var Joseph Smith sem aðeins fjörtán ára gamall, varð fyrir opinberun guðs og sonar hans Jesú. Smith bjó í New York fylki Bandaríkjanna og samkvæmt sögu mormóna var hann í leit að trú, sem myndi höfða til hans. Guð á að hafa opinberað sig fyrir honum í skóglendi þar sem Smith á að hafa spurt Guð í hvaða söfnuð hann ætti að ganga. Guð svaraði honum að enginn söfnuður væri nógu góður heldur ætti hann að bíða aðeins og hann fengi skýr fyrirmæli síðar meir um hvaða stefnu líf hans ætti að taka. Premur árum síðar, eða þegar Joseph var orðinn 17 ára, fékk hann sína næstu opinberun, þá frá spámanninum Moroni, sem nafn trúarinnar er komið frá. Moroni birtist Smith ítrekað í þrjú ár og á endanum sýndi hann Smith hvar gullplötur voru faldar. Gullplötur þessar hafði Moroni sjálfur grafið 1400 árum áður. Á gullplöturnar var Mormónsbók skrifuð

²² Þórunn Valdimarsdóttir „Öld frelsis, lýðvalds og jafnaðar”, bls. 56 (55-60).

og var Smith sá eini sem gat lesið og þýtt þessar plötur. Útkoman var Mormónsbók sem er þeirra helsta helgirit enn þann dag í dag.²³

Skilaboðin sem Joseph hélt áfram að fá í gegnum sínar opinberanir voru þau að sú kirkja sem Jesús hafði komið á fót í Palestínu væri spilt og að hann þyrfti að endurreisa upprunalegu kirkju Jesú Kristi, í Ameríku. Mormónsbók var prentuð, á ensku, í mars árið 1830 og 6. apríl, sama ár, var kirkjan formlega stofnuð. Joseph Smith fékk yngri bróðir sinn Samuel til þess að þjóna sem fyrsta trúboðann. Þrátt fyrir að trúboðastarfið hafi gengið illa til að byrja með, fór boltinn þó að rúlla. Samuel ferðaðist vítt og breitt og reyndi að fá fólk til þess að ganga til liðs við sig. Bestur varð árangurinn meðal fólks í miðríkjum Bandaríkjanna og þá einnig meðal indjána sem kallast Lamanítar í Mormónsbók. Í desember árið 1830 voru meðlimir kirkjunnar orðnir nokkur þúsund.²⁴

Það að vera mormóni hefur örugglega ekki alltaf verið auðvelt, að minnsta kosti í öðrum samfélögum en mormónskum. Trúboðum var á mörgum stöðum vísað á dyr og hægt er að segja að andstaða gegn trúboði mormóna hafi hafist strax árið 1830. Robert Mullen telur ástæðu þess að mormónar hafi mætt andstöðu hafi fyrst og fremst verið vegna öfundsýki. Mullen segir að mormónar hafi verið duglegir við vinnu sína og þar af leiðandi uppskorið betur en aðrir. Mormónarnir höfðu sest að á tveimur stöðum í Bandaríkjunum: Ohio og Missouri. Þeir sem höfðu sest að í Missouri lantu í mikilli andstöðu við nágranna sína. Mormónar voru nefninlega á móti þrælahaldi en það voru íbúar Missouri ekki og varð umræðan um þrælahald mikið deilumál. Joseph Smith lenti oftar enn einu sinni í fangaklefa útaf hinum ýmsu málefnum og sömuleiðis næstráðandi hans, Brigham Young. Þá voru mormónar einnig gagnrýndir, og eru enn í dag, fyrir fjölvæni sem var leyft í þeirra trúflokk.²⁵

Joseph Smith var myrtur í 27. júní árið 1844. Þann dag sat hann í fangelsi, eins og svo oft áður, ásamt bróðir sínum Hyrum og tveimur öðrum mormónum. Smith-bræðurnir, Joseph og Hyrum létu báðir lífið þennan dag þegar að rúmlega 100 menn réðust inn í fangelsið, vopnaði byssum og bareflum og drápu þá. Í

²³ Robert Mullen, *The Mormons*, bls. 11-14; Richard Bushman, *Mormonism: A Very Short Introduction*, bls. 16-27.

²⁴ Robert Mullen, *The Mormons*, bls. 15-32.

²⁵ Robert Mullen, *The Mormons*, bls. 32-78; Richard Bushman, *Mormonism: A Very Short Introduction*, bls. 10-12.

framhaldinu tók Brigham Young við leiðtogahlutverki kirkjunnar. Vegna ósættis og erja sem að mormónar stóðu í í Missouri fluttust flestir þeirra til Utah, nánar tiltekið að Salt Lake. Þar komu þeir á legg bæjum og urðu fyrir tiltölulega litlu áreiti næstu árin. Þeir sóttu fram í trúboði víða um heim, þá sérstaklega í Evrópu.²⁶

1.5 Helstu kenningar mormóna og samanburður við lúthersku

Mormónstrú er ekki nema 180 ára gömul og þykir mörgum saga hennar frekar loðin. Þegar öllu er á botnin hvolfert er þetta þó kristin trú en hver er munurinn á henni og t.d. trú mótmælenda?

Mormónar trúua á sama guð og katólikkar, mótmælendur og jesúítar. Fyrir þeim eru fjögur rit helg og eitt þeirra er Biblían. Þeirra helsta rit er þó Mormónsbók sem er upppfull af ritningum spámannar mormóna. Þessir spámenn eru ekki þekktir í öðrum kristnum trúflokkum. Hin tvö ritin eru *Kenningar og Sáttmálar* og *Hin Dýrmæta Perla* sem eru báðar safn opinberana, þýðinga og skýringa frá spámönnum.²⁷

Þrátt fyrir að vera kristin trú er þónokkur munur á trú mormóna og t.d. þeim sem eru lútherskrar trúar. Mormónar telja að hin upprunalega kirkja, sem Jesú Kristur stofnaði í Palestínu, sé spillt og að þeirra kirkja sé eina rétta kirkja Jesú Krists. Samkvæmt sögu þeirra flutti hópur fólks frá Miðjarðarhafinu til Ameríku og settist þar að. Þeir lifðu vel og í guðsótta. Jesús kom síðan til þeirra, eftir að hann hafði yfirgefið Palestínumenn og kenndi þeim. Mormónar, eins og áður segir, líta á Móse, Job og fleiri sem spámenn, líkt og mótmælendur gera en mormónar hafa auk þess fjölmarga spámenn sem að aðrir hafa ekki. Ritningar þeirra og opinberanir er að finna í helgiritum mormóna. Þá var fjölkvæni leyft í mormónsku en hefur verið aflagt. Skírnarsíðir mormóna eru töluvert frábrugðnir þeim sem mótmælendur þekkja. Mormónar stunda það sem kallað er niðurdýfingarskírn en þá er fólk dýft niður í vatn þegar þeir taka trúna. Þeir sem aðhyllast mormónsku borga til kirkjunnar tíund, 10% launa sinna, sama við

²⁶ Robert Mullen, *The Mormons*, bls. 78-98; Richard Bushman, *Mormonism: A Very Short Introduction*, bls. 81-85.

²⁷ „Helgar ritningar“, *Kirkja Jesú Krists hinna síðari daga heilögu*.

hvað þeir starfa og hvar í heiminum, borga þeir til kirkjunnar.²⁸ Bæði fjölkvæni þeirra og niðurdýringarskírn vakti mikla athygli meðal Íslendinga eins og verður gert grein fyrir hér á eftir.

1.6 Trúboð í Skandinavíu og Danmörku

Trúboð mormóna barst til Skandinavíu árið 1850. Þrátt fyrir að alda frjálsyndis hafi riðið um Evrópu segir Robert Mullen að íhald og andstaða hafi mætt mormónunum þar á bæ. Hann segir þó Danmörku undantekningu í þessu samhengi. Eins og áður hefur komið fram var nýtilkomið trúfrelsi í Danmörku og gengu mormónar á lagið. Þetta þótti mönnum á Íslandi tiltökumál en í 25. árgangi *Skírnis*, sem gefinn var út 1. janúar árið 1851 segir frá því, með nokkurri undrun, að stjórн Dana reyni engar hömlur að hafa á trúfrelsi þar í landi. Í kjölfarið á trúfrelsinu hafi komið „sendiboðar skrytilegs trúarbragða-flokks í Ameríku, er mormónar eru kallaðir, og prjedika þeir hjer í kenningu sína og reyna að snúa mönnum frá rjettri kristni.”²⁹ Fyrstu Skandínavarnir sem skírðir voru til mormónstrúar voru Danir og var það í ágúst árið 1850. Andstaðan var, eins og ofan segir, meiri í Svíþjóð og Noregi og var til að mynda fyrsti trúboði mormóna handtekinn fyrir störf sín í Svíþjóð. Lúthersku prestarnir vildu enga samkeppni um fólkið og „var það ljóst að Noregur, Svíþjóð og Þýskaland buðu þá ekki velkomna, en í Danmörku gátu þeir að minnsta kosti notið lagalegrar verndar og smá samþykkis.”³⁰ Í janúar árið 1851 voru meðlimir kirkjunnar í Danmörku orðnir 135 talsins og búið að þýða Mormónsbók á dönsku, fyrst af öllum tungumálum. Árangurinn hélt áfram í Danmörku og prifuðu trúboðar sig áfram í Noregi, Þýskalandi og öðrum nágrannalöndum, með litlum árangri. Eftir eins og hálfss árs trúboð í Skandinavíu var búið að skíra riflega 700 manns til mormónsku. Einu og hálfu ári síðar voru meðlimirnir í Skandinavíu orðnir 1.331, þar af 1.133 í Danmörku. Árið 1853, fjórum árum eftir nýfengna stjórnarskrá í Danmörku, náðu mál mormóna inná þing þar í landi. Bæði frjálslyndir og íhaldssamir þingmenn Dana ræddu um trúboð þeirra og töldu það misgott.

²⁸ „Endurreisnin”, *Kirkja Jesú Krits hinna síðari daga heilögu*; Robert Mullen, *The Mormons*, bls. 14-15 og 18-28; Richard Bushman, *Mormonism: A Very Short Introduction*, bls. 1-8.

²⁹ „Frjettir, er ná frá nýari 1850 til nýárs 1851”, bls. 146.

³⁰ Robert Mullen, *The Mormons*, bls. 121.

Niðurstaðan varð að menningarmálaráðherra Dana gaf út tilskipun að mormónar mættu halda trúboði sínu áfram en það yrði að fylgjast vel með þeim. Þetta var ákveðinn sigur fyrir mormóna í Danmörku en í Noregi og Svíþjóð komust þeir hvorki lönd né strönd. Mormónskir trúboðar voru einfaldlega bannaðir í Svíþjóð og þeir nutu ekki lagaverndar í Noregi. Í Svíþjóð var John E. Foresgren, mormónskur trúboði þar, rekinn úr landi fyrir trúboð. Hann var settur á skip, sem átti að fara til Bandaríkjanna. Hann hinsvegar komst af skipi þegar það hafði viðkomu í Kaupmannahöfn en sýnir þetta bersýnilega hversu mikið Svíar voru á móti mormónum.³¹

Miðstöð mormóna var sett upp í Kaupmannahöfn og var þar aðal maðurinn Erastus Snow, sem síðar kom til Íslands. Þegar líða fór á trúboðið fóru mormónar sérstaklega að sækja á ákveðna hópa fólks. Það var vegna þess að samfélagi mormóna í Bandaríkjunum vantaði sérlærða menn eins og þá sem kynnu að búa til pappír og fleira í þeim dúr. Eins og vikið verður að síðar, fóru fjölmargir mormónar frá Skandinavíu til Ameríku og hófust þær ferðir strax árið 1851. Endastöð þeirra í Bandaríkjum Norður Ameríku var Salt Lake City í Utah-fylki. Á tímabilinu 1850-1855 segja kirkjubækur að meira en 5.000 manns hafi tekið skírn til mormónstrúar og fóru um 1.500 af þeim til Bandaríkjanna.³² Trúboð barst til Íslands árið 1851 og verður fjallað um það í næstu köflum.

³¹ Robert Mullen, *The Mormons*, bls. 118-131.

³² Robert Mullen, *The Mormons*, bls. 118-131.

2. Trúboð mormóna berst til Íslands

2.1 Fyrstu mormónarnir á Íslandi

Trúboð mormóna hófst í Skandinavíu árið 1850 og það leið ekki nema rúmlega ár þangað til að þrír trúboðar lögðu leið sína til Íslands. Þessir þrír karlmenn voru íslenskir, þeir Þórarinn Hafliðason, Jóhann Jóhannsson og Guðmundur Guðmundsson. Þeir unnu mikið starf á Íslandi, þá sérstaklega Guðmundur. Starf þeirra verður seint talið öfundsvært enda mætti þeim töluverð andstaða á Íslandi. En hvernig var sú andstaða?

Mest er til af heimildum um Guðmund Guðmundsson en hann skildi eftir sig ævisögbrot og einnig hefur Lavon Brun Eyring skrifað ævisögu hans. Guðmundur Guðmundsson var yngsta barn Guðmundar Benediktssonar og Guðrúnar Vigfúsdóttur. Hann var fæddur 10. mars árið 1825. Hann bjó fyrstu 10 ár ævi sinnar með foreldrum og systkinum en frá 10 ára aldri bjó hann hjá fjölskylduvini, Magnúsi Árnasyni. Þar kynntist hann Þórarini Hafliðasyni. Árið 1845 hélt Guðmundur til Danmerkur til þess að leggja stund á gullsmíði. Hann lauk sveinsprófi árið 1849 og vann í Kaupmannahöfn og Slagelse í Danmörku. Þegar Guðmundur hóf störf fór hann að búa með æskuvini sínum, áðurnefndum Þórarini Hafliðasyni.³³ Í gegnum vin sinn, Þórarinn, kynntist Guðmundur mormónstrú sem hann hafði ekki mikla trú á til að byrja með: „En ég bölvaði og ragnaði, því ég vissi að þetta væri bara vitleysa og hugarburður, og að allir þessir sértrúarsöfnudir væru ofstopafullir og öfgasinnar.”³⁴ Þrátt fyrir þetta ákvað Guðmundur að láta slag standa og mæta á fund mormóna og hlýða á predikanir. Þar tók til máls áðurnefndur Erastus Snow og hafði hann mikil áhrif á Guðmund sem var ekki lengi að taka skírn.³⁵ Það var Peter O. Hansen sem skírði Guðmund þann 15. febrúar árið 1851 og mánuði síðar var Þórarinn Hafliðason vígður sem

³³ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 7-9.

³⁴ „Erdinger Fra Missionen I Skandinavien” *Morgenstjernen*, 15. september 1884, bls. 279.

³⁵ „Erdinger Fra Missionen I Skandinavien” *Morgenstjernen*, 15. september 1884, bls. 279.

prestur í mormónstrú, sem þýddi að hann mátti skíra fólk til trúarinnar en Guðmundur var aðeins vígður sem kennari.³⁶

Þórarinn fór á undan Guðmundi til Íslands og með honum í för var Jóhann Jóhannesson, íslenskur maður sem hafði einnig tekið mormónstrú. Heimildum ber ekki saman um hversu mikinn þátt Jóhann tók í trúboðinu eða hve lengi hann var í Vestmannaeyjum með Þórarini en af öllu er ljóst að Guðmundur og Þórarinn hafa sinnt mestu af starfinu.³⁷ Í grein *Pjóðólfs* frá því 1857, „Um „Mormóna” í Vestmannaeyjum”, sex árum eftir að trúboðarnir stigu fyrst á land, segir að Þórarinn og Jóhann hafi náð fyrstu skírninni í Eyjum. Þar fer heimildunum ekki saman því bréf J.N. Abels, sýslumanns í Vestmannaeyjum, til amtmanns, segir að Jóhann hafi flust til Keflavíkur og ekki stundað trúboð. Greinin í *Pjóðólfi* segir hinsvegar að Jóhann hafi flust til Kaupmannahafnar eftir að Þórarinn lést, eins og komið verður inná hér að neðan.³⁸ Hvort sé rétt skiptir kannski ekki öllu máli hvað þessa rannsókn varðar heldur er það allt umstangið sem að menn í Vestmannaeyjum fóru í gegnum til þess að verja eyjaskeggja frá villutrúboði mormóna. Í bréfi Jóns Austmann, prests í Vestmannaeyjum, til biskups segir að hann hafi eytt þremur klukkustundum í að sannfæra Þórarinn Haflidason um að kasta af sér mormónstrúnni, án árangurs.³⁹

Eins og áður hefur komið fram fór Guðmundur seinna af stað frá Kaupmannahöfn en Þórarinn, vorið 1851. Ferð hans til Íslands tók 4-5 vikur og kom hann í land í Vestmanneyjum þann 12. maí. Nánast um leið og hann kom til Íslands mætti hann mikilli andstöðu meðal landsmanna. „Um leið og ég steig á land tók ég eftir að ég var ekki eins hjartanlega velkomninn og ég hefði viljað vera,” segir Guðmundur í kafla sjálfsævisögu sinnar sem birtist í tímaritinu *Morgenstjernen* árið 1884.⁴⁰ Guðmundur hélt því fram að embættismenn landsins, biskupar og amtmenn, hefðu varað fólk við því að hitta þá,

³⁶ Lavon Brunt Eyring, *The Life History of Gudmundur Gudmundsson*, bls. 42-43.

³⁷ Magnús Jónsson, í grein sinni „Mormónar í Vestmanneyjum”, nefnir manninn að nafni Jóhann Jóhannesson en hann hafi fljótlega flutt til Keflavíkur og hafi lítið starfað sem trúboði enda tók fólk ekki mark á honum vegna óreglulegs lífernис.

³⁸ PÍ. Vestmannaeyjasýsla. C/2 III 6. Bréfabækur 1849-1851 - nr. 246, 28. apríl 1851; Bryjólfur Jónsson, „Um „Mormóna” í Vestmannaeyjum”, *Pjóðólfur* 29. ágúst 1857, bls. 132.

³⁹ PÍ. Bps. C V., 60. Vestmannaeyjar 1845-1857 - nr. 263, 3. júní 1851.

⁴⁰ „Erindringer Fra Missionen I Skandinavien,” *Morgenstjernen*, 15. september 1884, bls. 280.

mormónanna, og hlusta á það sem þeir hefðu að segja. Strax frá fyrsta degi hefði mætt þeim mikil andstaða og leiðindi. Þrátt fyrir það létu þeir þó ekki deigan síga.⁴¹ Áfram héldu bréf frá sýslumanni Vestmannaeyja og prestinum Jón Austmann að berast háyfirvöldum á Íslandi, sem voru heldur rólegri en þeir yfir komu mormónanna. Það sést á bréfum Helga Thordarsen, biskups, til Jón Austmann dagsett 5. maí árið 1851. Þar segir biskup að það eina sem Jón geti gert, til þess að reyna að koma Þórarinn í skilning um að mormónstrúin sé misskilningur og fáviska. Þá eigi Jón einnig að vera duglegur að tala um þetta við sóknarþörn sín og segja þeim hversu fáránlegt þetta er. Biskup tekur þó fram að landslögin banni mormónum að skíra aðra til trúarinnar og segir: „En skyldi þó fara – hverju friðarins guð virðist að afstýra – að þeir svonefndu „heilögu” gángi inní prestleg embættisverk með að skíra, veita öðrum altarissakramenti, prédika orðið og draga að sér flokk trúbræðra undan voru kirkjufélagi, með fleiru sem stríðir á móti landslögum, þá vilduð þér í hver skifti tafarlaust tilkynna slík viðkomandi veraldlegu yfirvald “.⁴²

2.2 Árangur trúboðsins

Guðmundur og Þórarinn reyndu eftir fremsta megni að halda áfram að boða fagnaðarerindi sitt en margt fólk setti sig á móti þeim. Fljótlega náðu trúboðarnir árangri þegar að hjón í Vestmannaeyjum tóku skírn. Það voru fátæk hjón að nafni Benedikt Hansson og Ragnhildur Stefánsdóttir. Þetta vakti mikinn ugg í Vestmannaeyjum og varð til þess að bæði sýslumaðurinn í Eyjum, Abel, og presturinn, Jón Austmann, skrifuðu fleiri bréf til yfirvalda þar sem þeir tjáðu þeim hvernig væri komið í Vestmannaeyjum. Jón kallar mormónanna trúníðinga í bréfi sínu og vill vita hvað biskup ætlað að aðhafast í málinu.⁴³ Þá sagði sýslumaðurinn í bréfi sínu til amtmanns að Guðmundur væri góður predikari og hefði fengið góða áheyrn. Trúboð mormóna hefði öðlast nýjan kraft eftir að hann kom til eyjarinnar. Það er því væntanlega vegna Guðmundar að Loftur Jónsson, fulltrúi Eyjamanna á Þjóðfundinum 1851, ásamt nokkrum fleirum, tóku að

⁴¹ „Erindringer Fra Missionen I Skandinavien,” *Morgenstjernen*, 15. september 1884, bls. 280.

⁴² *PÍ*. Bps. C III., 37. – nr. 183, 5. maí 1851, bls. 302.

⁴³ *PÍ*. Vestmannaeyjasýsla. C/2 III 7. Bréfabækur 1851-1855 - nr. 263, 3. júní 1851.

kynnast trúnni.⁴⁴ Loftur, sem var ríkur maður, leyfði Guðmundi að búa heima hjá sér.⁴⁵ Ekki nóg með það að fólk var á móti Guðmundi og Þórarini, þá jókst móttstaða almennings til muna við það að Loftur gekk til liðs við þá. Vegna þess þá skrifuðu 284 karlmenn undir kæruskajal þess efnis að til Vestmanneyja væru mættir menn til þess að „skekkja grundvelli kristilegrar kirkju”. Þá vildu þeir ekki að Þórarinn og Guðmundur gætu „tælt né lokkað neinn ... á þau villutrúarbrögð, er þeir í vetur eð leið hafa inndrukkið í Kaupmannahöfn, og sem nefnd eru „mormónisk”.⁴⁶

Svo virðist sem að andstaðan gegn mormónum í Vestmannaeyjum hafi ekki náð inn á meginland Íslands, nema hjá háyfirvöldunum, sem þó voru, eins og áður segir, frekar róleg yfir þessu öllu saman. Trúboðið fór að ganga betur og náðu þeir t.d. að snúa lútherskum presti, Þórði Diðrikssyni, sem átti eftir að koma mikið við sögu í sögu mormóna á Íslandi. Þórður varð fyrst var við trúboð mormóna er hann starfaði sem prestur í Eyjum en það kemur fram í ævisögubroti hans er birtist í *Morgenstjernen*. Þar tekur hann fram að honum hafi fundist trúboðarnir heldur ákafir en að þeir hafi heillað hann.⁴⁷ Þórður Diðriksson tók hinsvegar ekki við skírn af höndum Guðmundar og Þórarins en það er önnur saga. Samkvæmt grein Brynjólfs Jónssonar í *Pjóðólfí* skírði Þórarinn Hafliðason ekki nema two, hjónin áðurnefnd, til mormónstrúar en þó náðu þeir að heilla fólk og tók það trúnni, án skírnar til að byrja með. Þar ber helst að nefna þá Loft Jónsson, Samúel Bjarnason og Magnús Bjarnason.⁴⁸

2.3 Fráfall Þórarinns og Guðmundur vígður sem prestur

Skírn Ragnhildar og Benedikts til mormónstrúar fór fyrir brjóstið á yfirvöldum, bæði í Vestmannaeyjum og á meginlandinu. Séra Jón Austmann fór á fund hjónanna og reyndi hvað hann best gat að fá þau aftur til lútherskrar trúar en

⁴⁴ Magnús Jónsson, „Mormónar í Vestmannaeyjum”, bls. 27-32.

⁴⁵ Bryjólfur Jónsson, „Um „Mormóna” í Vestmannaeyjum”, *Pjóðólfur* 29. ágúst 1857, bls. 132.

⁴⁶ Magnús Jónsson, „Mormónar í Vestmannaeyjum”, bls. 34.

⁴⁷ Erindringer Fra Missionen I Skandinavien,” *Morgenstjernen* 15. september 1884, bls. 282.

⁴⁸ Brynjólfur Jónsson, „Um „Mormóna” í Vestmannaeyjum”, *Pjóðólfur* 29. ágúst 1857, bls. 132.

hafði ekki árangur sem erfiði. Þá kom einnig bréf þess efnis að taka ætti Þórarinn Hafliðason til yfirheyrslu. Hann var sakaður um að vinna prestsverk sem aðeins lútherskir prestar máttu vinna. Samkvæmt landslögum mátti ekki boða aðra trú á Íslandi né skíra einhvern. Þann 23. júní kom Þórarinn til yfirheyrslu fyrir að hafa unnið að útbreiðslu mormónsku. Þórarinn lofaði öllu fögru í yfirheyrslunni og var honum ekki refsað, aðeins skipað að láta af trúboðinu. Guðmundur var ekki fenginn til yfirheyrslu vegna þess að hann var farinn frá eynni og upp á land. Þórarinn mótmælti litlu og reyndi lítið að verja trú sína við yfirheyrsluna en það var ástæða fyrir því. Hann hafði kastað trúnni.⁴⁹ Eiginkona Þórarins, sem hann hafði giftst áður en hann flutti til Danmerkur, var mjög mótfallin nýrri trú hans og hótaði hún að fara frá honum.⁵⁰ Hún brenndi öll rit hans og eyðilagði hluti tengda trúnni. Hún setti Þórarinn þá afarkosti að annaðhvort kasta trúnni eða að hjónabandi þeirra væri lokið. Þórarinn kaus að kasta trúnni⁵¹ og varð því staða mormóna í Vestmannaeyjum, skyndilega, afar bág.⁵²

Guðmundur brást ekki vel við því að Þórarinn hafi látið af trúnni og stóðu mormónar í Vestmannaeyjum nú frammi fyrir því að enginn prestur væri á landinu. Guðmundur var aðeins vígður sem kennari á sínum tíma í Danmörku en hann mátti ekki skíra og þá hafði einnig töluvert af litlu safni þeirra af mormónsritum verið eyðilagt af hendi konu Þórarins. Guðmundur var þó harmi sleginn er Þórarinn Hafliðason drukknaði í sjóslysi þann 6. mars 1852.

Guðmundur hafði fram að því starfað aðeins í landi en jarðvegurinn þar var ekki eins frjór og í Vestmannaeyjum, fyrir sáningu mormónskunnar.⁵³ Þegar Þórarinn lést skrifaði Guðmundur bréf til bækistöðvar mormóna í Skandinavíu, sem var í Kaupmannahöfn, og sagði að á Íslandi biðu 24 eftir skírn en enginn prestur væri til þess að sinna því. Nú voru góð ráð dýr fyrir ráðamenn mormóna í Kaupmannahöfn og sáu þeir eftir því að hafa ekki vígt Guðmund sem prest líka.

⁴⁹ Magnús Jónsson, „Mormónar í Vestmannaeyjum”, bls. 36-43.

⁵⁰ PÍ. Bps. C V., 60. Vestmannaeyjar 1845-1857 - nr. 263, 3. júní 1851.

⁵¹ PÍ. Vestmannaeyjasýsla. C/2 III 7. Bréfabækur 1851-1855 - nr. 263, 3. júní 1851

⁵² „Erindringer Fra Missionen I Skandinavien”, *Morgenstjernen*, 15. september 1884, bls. 280.

⁵³ Magnús Jónsson, „Mormónar í Vestmannaeyjum”, bls. 45-46.

Nú þurfti að senda mann til Íslands til þess að skíra þetta fólk og vígja Guðmund.⁵⁴

Til landsins var sendur John Lorentzen, öldungur í kirkju mormóna. Hann kom til Íslands sumarið 1853 og stofnsetti fyrstu grein kirkjunnar á Íslandi, í Vestmannaeyjum þann 19. júlí það ár.⁵⁵ Á sama tíma og Lorentzen stofnaði grein kirkju Síðari daga heilögu á Íslandi skírði hann þá Samúel Bjarnason, Loft Jónsson og Magnús Bjarnason og vígði þá, ásamt Guðmundi Guðmundssyni, til prests mormóna. Eftir þessa frægarför sína hvarf Lorentzen frá landinu á ný.⁵⁶

Eftir þessa innspýtingu sem að trúboð mormóna fékk með komu Lorentzen fór að fara um yfirvöld á Íslandi, sem ákváðu að gera eitthvað í málinu. Þann 6. ágúst 1853 voru nokkrir af mormónunum kallaðir til yfirheyrslu, ekki ósvipaðri þeirri sem að Þórarinn Haflidason fór í skömmu fyrir dauða sinn. Loftur Jónsson og Guðmundur Guðmundsson voru kallaðir til réttarhaldanna og voru þeir varaðir við. Þeir mættu ekki lengur sinna trúboði sínu og reyna að snúa fólki til mormónskunnar.⁵⁷ Líkt og Þórarinn hafði gert á sínum tíma, lofuðu þeir öllu fögru og voru þessi réttarhöld ekkert annað en viðvörun, högg á handarbakið, en þó greinilegt merki um þær lengdir sem að Íslendingar fóru í því að stoppa útbreiðslu mormóna.⁵⁸

Eftir þetta fóru mormónar að týnast af landinu eða fóru að hafa hægar um sig. Nýr sýslumaður hafði tekið við í Vestmannaeyjum og sló hann ekki slöku við að reyna að tálma trúboði mormóna. Þann 18. desember 1853 birtist auglýsing, sem Magnús Jónsson telur að hafa verið hengd upp á almannafæri⁵⁹ en þar kemur fram að útbreiðsla mormónskra kenninga sé með öllu óheimil á Íslandi samkvæmt lögum. Brot á þessu geti varðað við strangri refsingu.⁶⁰

⁵⁴ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 15.

⁵⁵ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 17.

⁵⁶ Brynjólfur Jónsson, „Um „mormóna” á Vestmanneyjum”, *Pjóðolfur* 29. ágúst 1857, bls. 132 - Heimildum fer ekki alveg saman hérna en í greinni „Erindringer Fra Missionen I Skandinavien”, *Morgenstjernen* 15. september 1884 segir að meðlimir kirkjunnar hafi verið sex auk Guðmundar við stofnun hennar.

⁵⁷ *PÍ*. Vestmannaeyjasýsla. GA/18. Aukadómsmálabók VIII 1, 1846-1861 - 6. ágúst 1853, bls. 76-77.

⁵⁸ Magnús Jónsson, „Mormónar í Vestmannaeyjum”, bls. 64-69.

⁵⁹ Magnús Jónsson, „Mormónar í Vestmannaeyjum”, bls. 73.

⁶⁰ *PÍ*. Vestmannaeyjasýsla. C/2 III 7. Bréfabækur 1851-1855 - nr. 523, 18. desember 1853.

Vegna þessa mótlætis og annarra ástæðna fóru íslensku mormónarnir að flytjast til Utah sem er einmitt umfjöllunarefni þriðja kafla. Fyrst skal hinsvegar skoða örlítið tvær bænaskrár er bárust Alþingi árin 1863 og 1865. Þær báðu um trúfrelsi fyrir Íslendinga. Eftir að þær hafa verið skoðaðar, sem og rökstuðningur gegn þeim, ætti að vera orðið nokkuð ljóst hversvegna Íslendingar settu sig gegn mormónum. Eins og mun koma fram síðar í þessari ritgerð, að þá fór trúboð mormóna nánast eingöngu fram í Vestmannaeyjum, fram til ársins 1873. Þá, með fengnu trúfrelsi, fóru mormónar að herja á aðra landshluta, þá sérstaklega Reykjavík.

2.4 Þróun trúfrelsis á Íslandi og áhrif þess á mormóna.

Eins og áður hefur komið fram var ekki trúfrelsi á Íslandi fyrr en árið 1874 þegar Íslendingar fengu sína eigin stjórnarskrá. Þrátt fyrir þá andstöðu sem mormónar mættu þá voru einhverjur sem vildu fá trúfrelsi og sannast það með tveimur bænaskrám sem Þingeyingar sendu til Alþingis árin 1863 og 1865. Þær voru að stórum hluta mjög líkar og afgreiðsla þeirra mjög svipuð og verður því aðeins fjallað um þá fyrri hér. Það voru 22 einstaklingar sem skrifuðu undir þessa umræddu bænaskrá frá því 1863. Þeir sem skrifuðu undir hana kvörtuðu undan því að Íslendingar nytu ekki sama frelsis og Danir:

Svo að jafnvel trúarbragðafrelsið er hér á landi mjög takmarkað eptir hinum gömlu lögum, sem enn gilda í því efni, og er með þeim einkum hallað rétti katólskra manna meira en góðu hófu gegnir. Vér ætlum þó, að það sé hverjum skynsönum og menntuðum manni ljóst hve ósanngjart og illa tilfallið það er, að leyfa ekki hverjum kristnum manni að þjóna guði með þeirri aðferð, er sannfæring manns býður, og einkum er þetta því fráleitara sem Gyðingar hafa nú fengið hér trúarbragðafrelsi að lögum.⁶¹

Að lokum báðu þeir um eftirfarandi: „Að öllum kristilegum trúarbragðaflokkum verði veitt fullkomið trúarfrelsi hér á landi og allt það úr lögum numið, sem því hefir verið til fyrirstöðu”.⁶² Þessi tilvitnun sýnir að þeir

⁶¹ Alþingistíðindi 1863 1, bls. 83.

⁶² Alþingistíðindi 1863 1, bls. 83

menn sem báðu um umrætt trúfrelnsi, hafi ekki verið tilbúnir að veita ókristilegum trúflokkum þetta sama frelnsi, heldur einungis kristilegum trúflokkum. Það fór síðan svo að þessi bænaskrá var felld með tuttugu atkvæðum gegn þremur.⁶³

Hjalti Hugason er einn þeirra sem hefur rannsakað og ritað mest um trúfrelnisþróun á Íslandi. Hann ritaði nokkuð ítarlega greinar sem birtust í *Ritröð Guðfræðistofnunar* árið 2006. Þar segir hann að þessar bænaskrár úr Suður-Þingeyjarsýslu beri ekki vott um eitthvað frjálslyndi Þingeyringa heldur einungis nokkurra manna eins og Einars Ásmundssonar.⁶⁴ Þegar málið var tekið fyrir á Alþingi árið 1863 sköpuðust nokkuð heitar umræður um efnið. Sá fyrsti til að taka til máls var biskup Íslands, Helgi Thordarsen og mælti hann gegn téðri bænaskrá. Hann sagði að algjör óþarfi væri að taka upp danska siði og trúfrelnsi myndi aðeins stuðla að óeiningu meðal landsmanna: „Íslendingar hafa two eiginleika fremur flestum öðrum. Annar er sá, að þeir eru kann ske ein sú trúræknasta þjóð sem til er, og hinn er sá, að þeir eru hin umburðarsamasta þjóð, og er aldrei gjörn á að arga út af trúarlærdómum; það hafa því allir mátt lifa í friði og rósemi fyrir þeim.” Þetta segir Helgi biskup og segir síðan að Íslendingar hafi alltaf tekið vel á móti útlendum mönnum og þolað alla trúarbragðaflokka, frá því þeim tókst að kúga kaþólskuna. Miðað við áðurnefndar heimildir er það einfaldlega rangt hjá Helga en hann var einmitt sá biskup sem létt yfirheyra mormónana í Vestmannaeyjum en á Alþingi þetta ár er hann að halda fram að á Íslandi ríki hið mesta frelnsi. Hann heldur síðan áfram:

Eg spyr því, til hvers er að vera að vekja þessar spurningar; ... til hvers er að vera að herma eptir útlendum þjóðum í þessu. Hvað varðar okkur um, þó Danir sem liggja oss næstir hafi fengið trúarbragðafrelsi. Við þurfum ekki að vera stæla allt eptir þeim eður öðrum fjærskyldari þjóðum; mér þykir því skrítið að þetta mál skuli vera komið hér; það hefði verið líttill vegur, hefði því verið hreift á einhvern annan hátt, en eg held varla, að það sé þetta þing, sem slíkt mál næst heyri undir. ... ef eg væri sannfærður um, að hér væri nokkurt ófrelnsi í trúarbragða-efnum, þá skyldi eg vera með

⁶³ Örlög síðari bænaskrárinnar (1865) voru svipuð, felld með 21 atkvæði gegn 2.

⁶⁴ Hjalti Hugason, „„Mér finnst þetta vera hið sama sem að biðja um að sinni trú verði eytt...”” bls. 49-50.

bænaskránni; en því fer fjærri að svo sé. En eg vil spyrja, hvernig færi fyrir þessu landi, sem er svo strjálbyggt, ef við færum að hleypa inn hjá oss annarlegum trúarbragðaflokkum, leyfa þeim að byggja einhvern kofa yfir sig, eða ljá þeim einhvern hesthúskofann til að prédika í, og safna svo að sér fólki? Er nokkurt vit í þessu? Er það ekki hrein og bein vitleysa?⁶⁵

Þessi tilvitnun í Helga Thordarsen, biskup Íslands, tekur vel saman þá hugmynd sem að 20 af 23 alþingismönum höfðu um trúfrelsið. Menn töldu bæði að hér væri trúrækin þjóð, sem þyrfti ekki frekara frelsi og að slíkt frelsi myndi stuðla að óeiningu. Þetta tekur Halldór Kr. Friðriksson undir, sem sennilega er hvað hvassastur út í beiðni Þingeyinganna: „Mér finnst þetta vera hið sama sem að biðja um, að sinni trú verði eytt, því þó þeir ekki beinlínis biðji um það, þá vilja þeir með þessu styðja að því, að sundrung komist á trúna, og ekki einungis á trúarbrögðin, heldur og í öllum eftir, því það hefir víst reynslan sýnt, að trúarbragðafrelsi verður jafnan tilefni til sundrungar. Mér sýnist það því óviðkvæmilegt, að menn hér í landinu, sem allir eru sömu trúar, séu að biðja um aðra.”⁶⁶

Þeir sem töluðu fyrir þessari bænaskrá töldu málið mikilvægt og að um mannréttindi væri að ræða. Þeim fannst mótbárur þeirra sem töluðu gegn frelsinu lélegar, sérstaklega þær sem sögðu að á Íslandi ríkti algjört trúarbragðafrelsi. Einn þeirra sem talaði máli bænaskrárinnar var Gísli Brynjúlfsson: „Ef það væri nú satt, að hér sé nóg eða fullkomið trúarbragðafrelsi, þá er það víst og satt, að hér væri engin þörf á að vera nú ræða um það, en þá skil eg heldur ei, hvað menn geta haft á móti því, að laga-ákvörðunin, sem þá væri orðin með öllu marklaus, sé nú á reglulegan hátt alveg numin úr lögum.” Gísli hélt síðan áfram, talandi máli trúarbragðafrelsис: „Aðalatriðið í öllu sönnu trúarbragðafrelsi meðal kristinna manna, að engum sé bannað að kenna opinberlega trú sína, þegar hann, eins og hér er farið fram á, að eins telur sig til einhvers af þeim trúarbragðaflokkum, sem almennt eru kallaðir kristilegir.”⁶⁷ Í grein sinni um þróun trúarbragðafrelsис á Íslandi benti Hjalti hugason á það að

⁶⁵ Alþingistíðindi 1863 2, bls. 103-104.

⁶⁶ Alþingistíðindi 1863 2, bls. 106.

⁶⁷ Alþingistíðindi 1863 2, bls. 107-11.

þeir sem töldu að hér ríkti algjört trúfrelni hefðu sennilega ekki verið að vitna til laga heldur til huglægs mats sem sést best í þeirri andstöðu sem mormónar mættu og hve oft þeir voru kærðir fyrir sitt trúboð. Hjalti segir að „lagatúlkun embættismanna var ekki hin sama og þeirra þingmanna sem héldu því fram að í raun ríkti trúfrelni í landinu”.⁶⁸

Í doktorsritgerð Péturs Péturssonar, *Church and Social Change*, kemur fram að sjónarmið landsmanna hvað varðar lútherska trú hafi greinilega komið fram í tímaritum á borð við *Fjölni*, *Ármann á Alþingi og Ný Félagsrit* en í þeim var sagt að kristin trú væri grundvöllur samfélagsins og iðkun trúarinnar væri mikilvæg fyrir siðferði í samféluginu. Ísland hafi ekki orðið fyrir jafn mikum áhrifum og aðrar Evrópuþjóðir hvað varðar frjálslyndi í trúmálum þar sem að prestar á Íslandi, ólíkt öðrum Evrópulöndum, hafi ekki verið eins hátt settir. Í Skandinavíu setti fólk sig gegn kirkjunni sökum sterkrar stöðu prestanna en á Íslandi voru prestar nær almúganum. Á Íslandi hafi prestarniar hinsvegar þjónað einhverskonar milligöngu hlutverki á milli ráðamanna í Danmörku og almúgans og því hafi almúginn verið mjög hændur bæði prestum og trúnni.⁶⁹ Á Íslandi voru allir skikkaðir til þess að vera í þjóðkirkjunni og þrátt fyrir að prestar hafi ekki verið jafn hátt settir og í Evrópu þá þjónuðu þeir mikilvægu, siðferðislegu, hlutverki. Þess vegna, að mati Péturs, stóð prestunum og almúganum stuggur af nýjum trúarbrögðum og trúfrelni. „Það sem ógnaði trúaryfirvöldum [á Íslandi] voru augljóslega ný trúarbrögð og útlendar hugmyndir, en einnig voru það hugmyndir eins og trúfrelni, lýðræði og frjáls blaðaútgáfa”.⁷⁰ Pétur kemur aðeins inn á trúboð mormóna á Íslandi og segir að þeir hafi ekki ógnað trúarbrögðum þrátt fyrir að töluverður fjöldi hafi skírst til trúarinnar. Yfirvöld hafi náð að verja lúthersku trúnnna (með allri mótsþyrnunni sem áður hefur verið nefnd) og varist mormónunum. Almenn viðbrögð við trúboði þeirra hafi verið andstaða og að almenningur hafi talið þetta guðlast.⁷¹

Til þess að draga þetta saman má lesa úr þessu að íhaldsamar hugmyndir, hollusta við kirkjunar menn, trúnnna og sterkt siðferðisleg staða prestanna hafi

⁶⁸ Hjalti Hugason, „„Mér finnst þetta vera hið sama sem að biðja um að sinni trú verði eytt...“”, bls. 77.

⁶⁹ Pétur Pétursson, *Church and Social Change*, bls. 95-7.

⁷⁰ Pétur Pétursson, *Church and Social Change*, bls. 111.

⁷¹ Pétur Pétursson, *Church and Social Change*, bls. 115.

orðið til þess að mormónar hafi ekki náð vasklegri framgöngu á Íslandi. Hart var tekið á þeirra málum eins og áður hefur komið fram og sést hugsunarháttur manna vel þegar umræður um bænaskrárnar eru skoðaðar. Landslagið var, eða átti að minnsta kosti að vera annað í síðari bylgju trúboðsins eins og fjallað verður um í 4. kafla.

3. Íslenskir mormónar í Bandaríkjunum

3.1 Vesturheimsferðir hefjast

Það er eitt helsta trúareinkenni Mormóna, að þeir hvergi verði sælir nema í því eina landi („Útah”), er þeir kalla hið fyrirheitna, þar sem þeir hafa byggt Zionsborg, er þeir svo kalla, og því hljóta allir Mormónar að leita þangað, hvað sem það nú kostar. Því hafa og Mormónar farið héðan ...⁷²

Svona skrifar Brynjólfur Jónsson í *Pjóðólfí* árið 1857 um mormóna í Vestmannaeyjum. Töluvert fjaðrafok hafði umlukt mormóna í Eyjum og gátu eyjaskeggjar, sem á móti þeim voru, andað léttar því að mormónarnir voru á förum. Fyrstu íslensku mormónarnir til þess að yfirgefa Vestmannaeyjar, og þar með Ísland, voru þau Ragnhildur og Benedikt, sem fyrst tóku skírn. Þau leituðu betra lífsviðursværис og héldu til Kaupmannahafnar þar sem þaðan átti að halda til Utah árið 1852. Ekki er víst hvort þau hafi náð alla leið.⁷³ Hvað sem því líður fóru mormónar að hugsa sér til hreyfings um og uppúr 1853. Fyrir utan áðurnefnd hjón eru það Guðmundur Guðmundsson, Samúel Bjarnason og kona hans Margrét Gísladóttir og síðan Helga Jónsdóttir sem eru fyrst til að yfirgefa eyjuna og fara til Kaupmannahafnar, þar sem leið þeirra lá til Utah.⁷⁴ Samúel, Margrét og Helga fóru á undan Guðmundi til Ameríku en Guðmundur þurfti að sinna herskyldu í Danmörku, sem lagðist ekki vel í hann. Samúel, Margrét og Helga voru kominn til Salt Lake í september árið 1855 og sendi Brigham Young, forseti mormónsku kirkjunnar, þau til bæjarins Spanish Fork þar sem aðrir skandinavískir mormónar höfðu sest að. „Innflutningur og búseta þessara þriggja fyrstu Íslendinga greiddi veginn fyrir þá sem eftir komu. Talið er að 410 Íslendingar hafi flust til Utah á árunum 1854 til 1914, ... en þessi fjöldi er aðeins brot af öllum þeim Skandinövum sem fluttu þangað um þetta leyti.”⁷⁵

⁷² Brynjólfur Jónsson, „Um „Mormónana” á Vestmannaeyjum”, *Pjóðólfur*. 29. ágúst 1857, bls. 133.

⁷³ Magnús Jónsson, „Mormónar í Vestmannaeyjum”, bls. 45-46.

⁷⁴ Magnús Jónsson, „Mormónar í Vestmannaeyjum”, bls. 81-82; Kristján Róbértsson, *Gekk ég yfir sjó og land*, bls. 85; Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls 25.

⁷⁵ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 26

Áðurnefndur Þórður Diðriksson, lútherski presturinn, sem kynnst hafði trúnni hjá Guðmundi og Þórarini í Vestmannaeyjum hafði tekið skírn og farið til Kaupmannahafnar. Þaðan ferðaðist hann til Englands og fór með skipi áleiðis til Utah. Um ferð hans eru til góðar heimildir en hann skildi eftir sig ferðasögu. Þar segir hann frá ferðalaginu sem tók 7 vikur og gekk ekki stórslysalaust fyrir sig. „Á okkar skipi dóu um 50 manns, eða hér um bil tíundi hver maður.”⁷⁶ Þegar til New York var komið þá tók við löng ferð til Salt Lake en langan veg fóru mormónarnir gangandi. Þórður var í hópi fjölda mormóna sem komst loks á leiðaranda, í Salt Lake. Guðmundur Guðmundsson kom um svipað leyti og Þórður til Utah og árið 1857 komu ellefu íslenskir mormónar til Ameríku. Tveir af þeim féllu frá trúnni á leiðinni en níu þeirra komust á leiðarenda til Spanish Fork einu og hálfu ári síðar eða 1859.⁷⁷ Í þessum hópi voru meðal annars Loftur Jónsson og Vigdís Björnsdóttir en eftir þau liggur töluvert af bréfum sem gefa góða mynd af aðstæðum Íslendinga í Utah.⁷⁸

Loftur Jónsson var ansi duglegur við að senda bréf til vinar síns, Páls Sigurðssonar. Þessi bréf hefur Finnur Sigmundsson gefið út og gefa þau glögga mynd af lífinu í Utah, sem og helstu áhyggjum Lofts. Það kemur í ljós, við lestur bréfanna að hann hefur óttast yfirvöld heima á Íslandi. Sjálfstraust hans er lítið þegar kemur að heimalandinu og heldur hann að fólkið heima á Íslandi vilji ekki skrifa sér, sökum trúarbragðanna sennilega. Í einu þessara bréfa til Páls, sem hann skrifar í apríl árið 1865 er hann að biðja Pál um að svara sér, sem hann hefur greinilega ekki gert lengi.⁷⁹ Greinilegt er af þessum skrifum að Loftur fékk ekki bréf frá Íslandi í meira en ár og hélt hann svo áfram: „Eg vil ekki skrifa í þetta bréf hvað ég skrifaði í það annað, því eg vonast til að þú hafir fengið það, ef vorir landsmenn ekki hafa stungið því undir stól,”⁸⁰ Af þessum skrifum að dæma var Loftur nokkuð óruggur hvernig fólki á Íslandi líkaði við hann og hans trúarbrögð. Hann tíundaði það í öðru bréfi að hann þyrði ekki að fara til Íslands

⁷⁶ *Vesturfarar skrifa heim*, bls. 138.

⁷⁷ „Erindringer Fra Missionen I Skandinavien”, *Morgenstjernen*, 15. september 1884, bls. 276

⁷⁸ *Vesturfarar skrifa heim*, bls 9-12.

⁷⁹ *Vesturfarar skrifa heim*, bls. 18.

⁸⁰ *Vesturfarar skrifa heim*, bls. 18.

til að finna sér konu, vegna þess að hún gæti verið hrædd við trúarbrögð hans.⁸¹ Þá var hann smeykur um að yfirvöld myndu eyða bréfum hans, sennilega vegna þess að trúboð var bannað og þá virðist hann ekki vera viss um að landsmenn vilji skrifa honum. Í bréfum sínum fór Loftur einstaka sinnum út í trúboð, eða reyndi að minnsta kosti að réttlæta trú sína fyrir lesendum bréfanna.⁸²

Í bréfi Vigdísar Björnsdóttur til ónafngreindar vinkonu sinnar í Vestmannaeyjum hélt hún uppi vörn fyrir mormónskuna og segir eftirfarandi:

Nú þar sem þið mínr ættingjar og vinir og landar, ... skyldu hafa tækifæri til að móttaka þeim lærðomi, sem þessir svokölluðu mormónar kenna, þá ræð eg ykkur að gjöra svo, því að það er sá eini vegur til að verða hólpinn og enginn annar. Margar lygasögur hafa verið og eru diktaðar um þetta fólk, svo sem að þeir sem koma hér séu teknir í þrældóm, og væru svo mikil fríheit hjá yður sem hér eru, mundi yður þykja vænt um. Hér má hver sem vill af hvaða trú sem er lifa óátalinn, og ef nokkrir falla frá okkar trú, mega þeir lfia hér ef þeir vilja. Eg bið þig að sýna þetta blað öllum þér þekktum mönnum, gömlum kunningjum, og heilsa þeim frá mér.⁸³

Af áðurnefndum bréfum að dæma virðist vera ákveðin þörf hjá mormónunum að verja nýja trú sína, boða hana og halda því fram að Íslendingar séu mikið á móti henni. Það skal engan undra, miðað við mótlætið sem þeir urðu fyrir, eins og áður hefur komið fram, að þeir hafi haft varann á og verið tortryggnir þegar kom að bréfasendingum heim til föðurlandsins. Þau hafa bæði orð á því í bréfum sínum að vel fari um Íslendinga í Utah, vinna sé nóg og allir hafi í sig og á. Þau hvetja jafnvel fólk til þess að fara frá litla, kalda Íslandi og til Ameríku. „Það er þá fyrst, að við lifum hér allir Íslendararnir í þessum bæ með góðri heilsu og höfum það utmert gott í andlegum og líkamlegum efnum.”⁸⁴

⁸¹ *Vesturfarar skrifa heim*, bls 26.

⁸² *Vesturfarar skrifa heim*, bls. 33-34.

⁸³ *Vesturfarar skrifa heim*, bls. 42-43.

⁸⁴ *Vesturfarar skrifa heim*, bls. 19.

3.2 Síðari bylgja mormóna til Utah

Áður en sjötti áratugur 19. aldar var á enda voru þónokkrir íslenskir mormónar komnir vestur og teljast þeir til fyrstu Vesturheimsfara Íslands en Vesturheimsferðir hófust ekki af fullri alvöru fyrr en uppúr 1870.

Langflestir þeirra íslensku mormóna sem héldu vestur um haf settust að í Spanish Fork í Utah fylki. Eins og ofan segir voru yfir 400 manns sem fluttust til Utah og í viðauka í bók Fred Woods er skrá yfir alla þá Íslendinga sem fluttust þangað. Þar eru 412 nöfn á skrá og langflest þeirra, sem þar eru nefndir, lögðu af stað eftir 1870.⁸⁵ Einn af þessum Íslendingum var áðurnefndur Eiríkur Ólafsson frá Brúnnum. Hann er merkilegur fyrir þær sakir, líkt og Þórður Diðriksson, að hafa skrifað ferðasögur um reisur sínar og viðveru í Utah. Eiríkur gerðist mormóni árið 1881 en átta árum seinna kastaði hann trúnni, og skrifaði um það ritið *Lítið rit um svívirðingu eyðileggingsarinnar*. Það sem helst verður tekið hér til skoðunnar er rit hans *Önnur lítil ferðasaga* sem hann skrifaði árið 1882, mest megnis í Spanish Fork. Hann létt þó prenta hana í Kaupmannahöfn. Þegar Eiríkur ritar söguna var hann mormóni og segir í formála hennar að hann vilji leiðréttu þær villur sem Íslendingar hafi um trúna. Þá er ritið, eins og nafnið gefur til kynna, einnig ferðasaga hans til Utah og segir frá lífi hans. Eiríkur heillaðist af mormónstrúnni við lestur bókar Þórðar Diðrikssonar, *Aðvörðun og Sannleiksraust*, og finnst hann ekki getað „dólað“ í sinni gömlu lúthersku trú þó svo að „allir prestar segja, að okkar lútherska trú sé rétt, en þeir hata, fyrirlíta og forsmá mormóna“ og kona Eiríks var á svipuðu máli: „Þú verður hataður, spottaður og fyrirlitinn af flestöllum, ef þú ferð að verða mormóni“.⁸⁶ Eiríkur varð fyrir miklu aðkasti í Reykjavík sökum þess að hann heillaðist af mormónunum og segir svo frá í riti sínu:

Fór ég að sjá fyrirlitningarsvip til míν og forakt af ýmsum, er sáu mig og svo líka í blöðunum háðslega spottglósur ... Sumir litu mig ekki réttu auga og sumir húðskömmuðu mig og kölluðu mig trúarníðing og margt fleira því um líkt. Þegar ég gekk um göturnar í Reykjavík, þá gengu köllin og

⁸⁵ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 181-197 (viðauki).

⁸⁶ *Eiríkur á Brúnum*, bls. 83.

spottglósurnar til mín frá ýmsum og sögðu, að ég tryði nú orðið á fjandann og hann mundi bráðum sækja mig ...⁸⁷

Eiríkur sigldi utan til Edinborgar þann 8. júlí 1881 og fór þaðan til Liverpool, þaðan sem förinni var heitið til Bandaríkjanna. Þegar á áfangastað var komið heillaðist Eiríkur strax af samfélagi mormóna. Loks tiltekur Eiríkur, í riti sínu, að sumarið 1881 hafi rúmlega 2.000 manns komið til Utah, þar af 34 Íslendingar og séu nú 74 íslenskir menn í Spanish Fork.⁸⁸

Þrátt fyrir að vera kominn til fyrirheitna landsins fann Eiríkur enn fyrir töluverðum fordóum. Hann sagði í riti sínu að í Ameríku væru menn að klaga og ákæra mormóna fyrir ýmsar orsakir en þó helst fjölkvæni.⁸⁹ Eins og áður er nefnt í þessari ritgerð, stunduðu mormónar fjölkvæni. Það þótti Íslendingum heldur undarlegt og höfðu mikinn áhuga á að heyra fréttir af því, ef marka má fréttir úr innlendum dagblöðum. Öll helstu dagblöð Íslendinga á 19. öldinni, sama hvort þau voru gefin út á Íslandi, Kanada eða Kaupmannahöfn, sögðu frá fjölkvæni mormóna. Sumir gáfu sitt álit á því, alltaf neikvætt en aðrir nefndu það í fréttum frá Bandaríkjunum. Flest dagblöðin sögðu fréttir frá Bandaríkjunum og var fyrsta fréttin, á árunum 1875-1885, oftar en ekki um fjölkvæni mormóna. Að endingu var það stjórnin í Bandaríkjunum sem bannaði fjölkvæni mormóna og hættu þeir því þar af leiðandi lang flestir.⁹⁰ Sumir rengdu þó fréttatflutning íslensku blaðanna og einn þeirra var Þorsteinn Jónsson, íslenskur mormóni í Utah, sem fjallað verður betur um síðar. Hann sagði í bréfi til vinar síns Jóns Borgfirðings, heima á Íslandi, að stjórvöld í Bandaríkjunum væru að reyna að klekkja á mormónum með því að banna fjölkvæni en „allt kemur fyrir eitt, því Herrans lög eru yfir staðarins lögum. Þa er ekki langt þangað til það verður ljósarar. Það getur verið að þeir geti gert mormónum erfiða kosti eða áhlaup, en

⁸⁷ *Eiríkur á Brúnnum*, bls. 87.

⁸⁸ *Eiríkur á Brúnnum*, bls. 114.

⁸⁹ *Eiríkur á Brúnnum*, bls. 117.

⁹⁰ Sjá til dæmis: *Ísafold* 15. júní 1887, 26. nóvember 1890, 31. janúar 1891, 2. desember 1879; *Fjallkonan* 26. ágúst 1890; *Skírnir* 1. janúar 1884, 1870, 1872 og 1891; *Lögberg* 5. desember 1895, 9. apríl 1890, 24. september 1892, 29. september 1894, 10. febrúar 1892; *Heimskringlan* 13. febrúar 1890, 18. desember 1890; *Norðanfari* 14. júní 1882; *Freyja* 1. ágúst 1899; *Leifur* 16. nóvember 1883.

það vill verða þeim til blessunar, mormónunum, þó hvorki þið né þeir skilji það fyrr en þeir sjá það.” Í sama bréfi setur Þorsteinn spurningamerki við fréttatflutning íslensku blaðanna af málum mormóna, sérstaklega þeim sem fjalla að fjölkvæni, sem var Íslendingum mikið forvitnismál.⁹¹

Eiríki líkaði vistin vel í Spanish Fork og sagði hann frá því í riti sínu að þar væri alltaf „yndisblíðuveður”. Hann sagði frá miklum auðæfum á landsvæðinu og hve mikla vinnu, fyrir unga frískra menn, væri að fá.⁹² Eiríkur var síðan kvaddur til trúboðs til Íslands árið 1882, sem vikið verður að í 4. kafla.

Eiríkur var ekki eini Íslendingurinn sem skildi eftir sig góðar heimildir, eins og kemur fram að ofan. Annar Íslendingur, sem áður hefur verið nefndur, skrifaði mikið af bréfum til Íslands. Það var hann Þorsteinn Jónsson, fyrrum lögregluþjónn í Reykjavík og mormóni. Hann hélt ytra, til Spanish Fork, árið 1883 og skrifar hann þau bréf, er Finnur birtir, til vinar síns og fyrrum kollega, Jóns Borgfirðings. Finnur segir ástæðu þess að Þorsteinn hafi flust út til Utah hafi verið sú andstaða sem hann varð fyrir á Íslandi.⁹³

Í fyrsta bréfinu, sem dagsett er 4. nóvember 1883, er Þorsteinn, ásamt fjölskyldu sinni, búinn að vera í fyrirheitna landinu í þrjá mánuði og líkar vistin vel. Í bréfinu kemur fram að Þorsteinn hafi það ívið betra úti en á Íslandi og hvetur hann bæði Jón Borgfirðing og alla „fátæka erfiðismenn” til þess að koma til fyrirheitnalandssins. Úr öðru bréfi, dagsettu í mars 1884 er hægt að lesa milli línanna hvernig honum er innanbrjósts vegna þess mótlætis sem hann varð fyrir á Íslandi er hann segir: „Nú hef eg ekki neitt fyrir málafærlabálkinn annað en frið og einingu manna í milli, engar deilur eða málaferli eiga sér hér stað, og eru þó fleiri sortir af fólki en heima.”⁹⁴ Þá er sömu sögu að segja af Þorsteini og Lofti Jónssyni, sem nefndur er að ofan. Báðir eru mjög ó öruggir um hvað fólki finnst um þá á Íslandi og nefnir Þorsteinn það í bréfi til Jóns árið 1884 er hann segir að Jón sé sá eini sem skrifi honum.⁹⁵ Af skrifum Þorsteins má ráða að það eina sem honum vanti til þess að líf hans í Utah sé fullkomnið séu vinir hans. Hann skrifar Jóni, sem endra nær, og segist óska þess að hann væri búinn að sjá ljósið og

⁹¹ *Vesturfarar skrifa heim*, bls. 98.

⁹² *Eiríkur á Brúnum*, bls. 121.

⁹³ *Vesturfarar skrifa heim*, bls. 14.

⁹⁴ *Vesturfarar skrifa heim*, bls. 62-63.

⁹⁵ *Vesturfarar skrifa heim*, bls. 76.

myndi koma út. Í öðru bréfi, dagsettu snemma árs 1886, segir Þorsteinn: „Mic
vantar ekki neitt, utan að allir mínr ættingjar og vinir væru rétttrúaðir hingað
komnir, og þið skuluð aldeilis ekki trúá því, sem þið heyrið eða lesið í blöðnum,
því þar er hrúgað saman svo fjarskalegum haugum af lygi um þetta fólk.”⁹⁶ Það er
augljóst að þrátt fyrir að vera fluttur út, er hann ekki alveg sáttur við hvernig
hann kvaddi Reykjavík, þar sem honum var nánast ýtt út úr bænum með andúð.

Af bréfum Þorsteins að dæma höfðu Íslendingar það almennt gott í Ameríku og höfðu yfir litlu að kvarta. Sumir söknuðu þó ástvina sinna og þrátt fyrir að vera í fyrirheitna landinu, urðu þeir stundum fyrir aðkasti. Það kom einmitt fram í tímaritinu *Millennial Star* en það birti bréf eftir ónafngreindan Íslending þar sem hann lýsir mótlæti sem hann varð fyrir við komu sína með skipi til New York. Í bréfinu er Íslendingurinn að skrifa um komu sína til Bandaríkjanna og segir:

Þegar við komumst í Kastalagarðinn⁹⁷ þá urðum við fyrir þónokkrum töfum og lentum við í vandræðum að svara óþörfum yfirheyrlum útlendingaeftirlitsins, sem reyndi eftir bestu getu að finna eitthvað að.

Þetta varð greinilegt þar sem að nákvæmasta skoðunin fór fram á íslensku mormónunum, og hvar hvert smáatriði skoðað. Tók það þá lengri tíma að skoða tuttugu og þrjú okkar heldur en alla 325 hina sem fóru í gegn án vandkvæða.⁹⁸

Þá voru einnig einhverjur sem að voru ó öruggir um hvað Íslendingum fyndist um sig eða mormóna almennt og hömpuðu því trúnni stundum í bréfum til Íslands eða stóðu í vörnum fyrir hana. Í einu af síðustu bréfum Þorsteins til Jóns, ritað í janúar 1894, segir hann frá tveimur trúboðum sem er búið að senda til Íslands. Um þessa trúboða verður fjallað í 4. kafla en hann segir einnig frá að trúboðarnir eigi að stoppa í Kanada.⁹⁹

⁹⁶ *Vesturfarar skrifa heim*, bls. 89.

⁹⁷ Kastalagarðurinn (e. Castel Garden) var fyrsta stopp innflytjenda sem komu til Bandaríkjanna um New York. Ellis Island tók síðan við hlutverki Kastalagarðsins síðar meir.

⁹⁸ „Abstract of Correspondence”, *Millennial Star* 9. ágúst 1886, bls. 507.

⁹⁹ *Vesturfarar skrifa heim*, bls. 125.

3.3 Trúboð íslenskra mormóna í Kanada

Íslenskir mormóna trúboðar sáu sér leik á borði er Íslendingar flykktust til Kanada að fara með trúboð sitt þangað og reyna að sækja sér fleiri meðlimi í söfnuðinn. Þeim varð lítið ágengt, eftir því sem heimildir herma. Eins og kom fram í 1. kafla er talið að allt að 16.400 Íslendingar hafi flust búferlum frá Íslandi til Kanada á árunum 1870-1914 og var því margt heimskulegra en að fara til Kanada með trúboð, í ljósi hversu mikil áhersla var lögð á trúboð meðal mormóna.

Trúboðarnir Jón Eyvindsson og Jakob Jónsson, sem eiga eftir að koma töluvert við sögu hér að neðan, voru sendir um vorið 1879 til Íslands í trúboðsleiðangur. Á leið sinni til Íslands stoppuðu þeir í Kanada, Winnipeg og Nýja Íslandi, og þjónuðu þar í tæplega fjóra mánuði. Í tímaritinu *Millennial Star*, sem gefið var út af mormónum, birtist grein undir yfirskriftinni „The Gospel to the Icelanders” þar sem fjallað er um trúboð Jóns og Jakobs. Þar segir:

Síðan að þeir yfirlágu heimili sín hafa þeir, í samræmi við köllun sína, þjónað í þrjá og hálfan mánuð í Manitoba, í norðurhluta bresku Ameríku, þar sem um það bil 2.000 Íslendingar eru staðsettir. Í trúboði þeirra þar hafa þeir haldið sautján fundi, þar af þrjá sem fóru fram undir berum himni, en hinir inná heimilum fólks. Þeir mættu gríðarlegrí andstöðu, sem var mest til komin frá Jóni Bjarnasyni, lútherskum presti á svæðinu.

Andstaðan var svo mikil að í eitt skiptið var fundur þeirra brotinn á bak aftur í mikilli ringulreið. Presturinn [Jón Bjarnason] dreifði óhróðri um öldungana [Jón og Jakob] og sagði fólki að hlusta ekki á þá né hleypa þeim inná heimili sín. Fundirnir voru hinsvegar sóttir af um 60-100 mönnum, sem fóru að trúa á guðspjallið og ætluðu að koma til Utah í haust.¹⁰⁰

Sannarlega hefur ekki verið auðvelt fyrir Jón og Jakob að boða trú mormóna meðal Íslendinga í Kanada og sérstaklega vegna þess að lútherskir Íslendingar í Kanada stóðu í deilum við aðra landnema í Kanada um trúarbrögð. Dr. Valdimar J. Eylands flutti fyrirlestra við Háskóla Íslands árið 1975 þar sem hann fer yfir sögu kristni Íslendinga í Vesturheimi og þau vandkvæði sem því fylgdu. Pessir

¹⁰⁰ „The Gospel to the Icelanders”, *Millennial Star* 15. september 1879, bls. 587.

fyrirlestrar voru síðan gefnir út í bókinni *Íslenzk kristni í Vesturheimi* og segir þar í niðurlagi bókarinnar: „Frá sjónarhorni lútherska kirkjufélagsins var spursmálið þetta, er vestur kom: Eiga menn að halda áfarm vestan hafs að vera kristnir að hætti feðra sinna eða eiga þeir að taka upp nýja trú og siðu? ... Á ættjörðinni voru engin önnur trúarbrögð til samanburðar.”¹⁰¹ Íslendingar í Kanada voru því ekki aðeins andsnúnir mormónum, heldur voru þeir að berjast fyrir tilverurétti sinnar eigin trúar, sem þeir höfðu með sér frá Íslandi.

Það var ekki bara í erlendum tímaritum sem að mótsþyrnunni sem trúboð mormóna mætti var gefinn gaumur heldur kom nokkuð fram um þetta í íslenskum tímaritum. Fyrst ber að nefna *Almanak Ólafs S. Thorgeirssonar*. Árið 1903 birtist grein eftir sér Friðrik Bergmann undir yfirskriftinni „Mormónar”. Þar segir hann frá tilraun mormóna til trúboðs í Winnipeg og Nýja Íslandi. Samkvæmt séra Friðrik varð mormónum lítið ágengt í Winnipeg þó svo að einhverjir hafi viljað hlusta á þá en það sem stendur upp úr þessum skrifum Friðriks er mergð andúðar. Hann kallar trúarbrögð mormóna til dæmis: „Mormónavilluna”, „villukenningu” og þar fram eftir götunum. Þá segir hann að Íslendingar hafi staðið þétt saman, til þess að banna mormónum að predika: „Í Nýja Íslandi tóku menn sig saman um að leyfa þeim ekki að prédika í húsum sinum og hlýða ekki á rugl þeirra. ... og í Winnipeg var þeim hálfgerður aðsúgur gjör, svo þeir fengu ekki haldist við og engu til leiðar komið.”¹⁰²

Lögberg og *Heimskringla* voru tímarit sem gefin voru út í Kanada, af Íslendingum á íslensku. Í þeim birtust reglulega klausur um mormóna og þeirra trú. Langflestir þeirra voru neikvæðar og var oft eins og um áróður gegn mormónum væri að ræða. *Lögberg* birti til að mynda nokkrar greinar um að mormónum hugnist að setjast að í Kanada, vegna fjölvænisbanns í Bandaríkjunum og finnst þeim það afar slæmt, ef svo verður.¹⁰³ Þær fréttir og greinar sem birtust í *Heimskringlu* voru af svipðum toga. Fréttirnar voru neikvæðar og niðrandi í garð mormóna og segir ein fréttin, sem fjallar um fjölvæni, að vitað sé „af einum manni sem væri giptur móður sinni, ömmu sinni,

¹⁰¹ Valdimar J. Eylands, *Íslenzk kristni í Vesturheimi*, bls. 149-150.

¹⁰² Friðrik Bergmann, „Mormónar”, bls. 69-70.

¹⁰³ Sjá: *Lögberg* 31. október 1895 og 9. apríl 1890.

dóttur sinni og dóttur-dóttur sinni auk öðrum konum. Það er hörmulegt að vita af Íslendingum í þessum hræðilega félagsskap.”¹⁰⁴

Þá rataði alla leið í tímarit heima á Íslandi þegar að Jón og Jakob reyndu að boða mormónstrú í Kanada. Í tímaritinu *Norðanfara* birtist aðsent bréf frá V. Sigurðssyni, Íslendingi í Winnipeg, þar sem hann sagði fréttir frá því að tveir mormónar hefðu komið og boðað trú sína þar. Þeir hefðu gert það af krafti og ef ekki hefði verið fyrir lútherska presta á staðnum hefðu þeir eflaust náð að snúa einhverjum til villunnar. Vegna mótsþyrnunnar sem að mormónarnir mættu vonaðist og hélt höfundur bréfsins að þeir myndu fara hið fyrsta í burt frá Kanada, nema ef að „óvinurinn gegnum þá, hafi einhverstaðar sáð illgresi meðal hveitisins”¹⁰⁵

Þrátt fyrir allan þennan áróður og fréttatflutning úr áðurnefndum tímaritum og blöðum voru margar fréttir sem voru einfaldlega að tjá tíðindi af íslenskum mormónum, forvitnum lesendum til ánægju. Stundum voru birt heil bréf frá Íslendingum í Spanish Fork og aðsendar greinar voru birtar um hagi Íslendinga þar á bæ.¹⁰⁶ Þegar öllu er á botninn hvolft virtust Íslendingar vilja fá fréttir af hver öðrum, hvernig fólkli liði og jafnvel bað það sérstakleg um að vita hverjir væru lífs eða liðnir. Íslendingar komu úr litlu samfélagi þar sem allir þekktust. Það er því ekkert ótrúlegt að blöð eins og *Lögberg* og *Heimskringla*, hafi verið dugleg að birta fréttir af Íslendingum, héðan og þaðan úr heiminum, sama hvaða trúarbragði þau tilheyrðu.

Það er ljóst að jarðvegur fyrir trúboð í Kanada var ekki frjór, jafnvel enn ófrjórri en á Íslandi á sjötta tug 19. aldar. Lútherskan var í sókn enda var hún ekki aðal trú þeirra sem bjuggu fyrir í Kanada og var trúboð mormóna það síðasta sem að íslenskir prestar, í trúboðshug sjálfir, þurfti til að trufla starf þeirra. Þá er einnig nokkuð greinilegt að Íslendingarnir sem fluttu út til Utah voru ekki alveg sáttir með það hvernig þeir kvöddu föðurlandið. Margir hverjir urðu fyrir aðkasti þegar þeir lögðu í hann frá Reykjavík og hafði það áhrif á sjálfsmýnd margra. Íslendingar í Utah voru óöruggir með það hvernig bréfum

¹⁰⁴ „Manitoba”, *Heimskringla* 1. nóvember 1888, bls. 4.

¹⁰⁵ „Fréttir útlendar”, *Norðanfari* 2. janúar 1880, bls. 2-3.

¹⁰⁶ Sjá: *Lögberg* 28. október 1897 og 9. júlí 1890. *Heimskringla* 18. desember 1890, 8. september 1898, og 15. febrúar 1893.

þeirra yrði tekið heima á Íslandi og töldu jafnvel að yfirvöld á landinu myndu láta þau hverfa áður en þau næðu til viðtakenda síns.

4. Síðari bylgja trúboða á Íslandi

4.1 Trúboð á Íslandi eflist

Á árunum 1873-1913 kom til Íslands, fjöldin allur af trúboðum í nafni mormóna. Nánast allir voru þeir Íslendingar, þó svo að einn útlendur maður hafi komið með. Alls voru trúboðarnir 21 talsins en tveir komu tvisvar.¹⁰⁷ Rekja má þessa bylgju trúboða til bættrar réttarstöðu þeirra á Íslandi en eins og fram kemur að ofan var trúfrelsi lögfest með stjórnarskránni árið 1874. Hér verður saga þessarar bylgju trúboða rakin, gerð grein fyrir móttöðu sem þeir mættu og reynt að útskýra hversvegna hún var svo mikil.

Fyrstu trúboðarnir sem komu til Íslands, í þessari seinni bylgju, voru þeir Magnús Bjarnason og Loftur Jónsson. Samkvæmt Fred Woods komu þeir til Íslands 17. júlí árið 1873 og mættu strax mikilli mótsprynu Íslendinga. Lítið er að finna í íslenskum tímaritum og blöðum um trúboð þeirra Magnúsar og Lofts en þó segir í *Eldur á Ís* að þeir hafi fengið ellefu Íslendinga á sitt band sem hafi flust með þeim til Utah.¹⁰⁸ Fred Woods segir að trúboðastarf hafi mest megnis, fram til ársins 1880, farið fram í Vestmannaeyjum¹⁰⁹ en blaðið, *Frjettir frá Íslandi* segir frá ónefndum trúboðum mormóna sem ferðuðust um Suðurlandið árið 1874. Gera má ráð fyrir því að hér sé talað um þá Magnús og Loft. Í tímaritinu kemur fram að þeim hafi orðið lítið ágengt á Suðurlandinu en að þónokkrir mormónar séu í Vestmannaeyjum. Fjórtán af 550 íbúum Vestmannaeyja séu mormónstrúar í júlímónuði árið 1874 og greinilegt að þeim Lofti og Magnúsi hefur tekist ágætlega upp í Eyjum, þrátt fyrir áðurnefnda mótsprynu.¹¹⁰ Í sama tölublaði *Frjetta frá Íslandi* er sagt frá því að hjón í Vestmannaeyjum, sem voru mormónstrúar, hafi fengið leyfi til þess að giftast. Sú athöfn hafi verið framkvæmd af sýslumann, með leyfi konungs¹¹¹ enda ákvæði í nýtilkominni stjórnarskrá þess efnis að enginn mætti „neins í missa af borgaralegum og

¹⁰⁷ LaNora Allred, *The Icelanders of Utah*, bls. 12. Í skrá Allred tiltekur hún að 23 trúboðar hafi verið sendir til Íslands en þeir Jakob B. Jónsson og Einar Eiríksson fóru tvisvar.

¹⁰⁸ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 61-62.

¹⁰⁹ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 62.

¹¹⁰ Valdimar Briem, „Landstjórn”, bls. 38.

¹¹¹ Valdimar Briem, „Landstjórn”, bls. 39.

þjóðlegum rjettindum fyrir sakir trúarbragða sinna".¹¹² Í *Stjórnartíðindum* frá árinu 1875 ber að líta bréf frá landshöfðingja til amtmanns í Suður- og Vesturamti, þar sem stendur að það hafi verið samþykkt að „Magnús Kristjánsson og Þuríður Sigurðardóttir á Vestmannaeyjum innan suðurumdæmis Íslands, en þau eru bæði mormónstrúar, megi verða gefin saman í borgaralegt hjónaband, þannig að sýslumaðurinn á Vestmanneyjum gipti þau eptir fyrirmælum þeim, er ráðgjafinn gjörir samkvæmt lögum frá 13. apr. 1851, um hjónavígslu fyrir utan þjóðkirkjuna.”¹¹³ Hjónabandið var því hið fyrsta borgaralega hjónaband á Íslandi og vakti það mikinn ugg meðal manna lúthersku kirkjunnar og hins almenna borgara á Íslandi. Fjölmargar blaðagreinar voru skrifaðar um málið og fór tímaritið *Ísafold* þar fremst í flokki.

Þann 17. desember árið 1875 birtist grein í *Ísafold* undir yfirskriftinni „Sýslumaður gefur saman hjón” en þar er farið yfir helstu málsatvik varðandi giftingu mormónsku hjónanna og vakin mikil undrun á þessu:

Ef maður kæmi á bæ og segði það í frjettaskyni, að sýslumaðurinn hefði núna um daginn gefið karl og konu saman í hjónaband, þá mundi menn líklega fyrst og fremst ætla að gestinum hafi orðið mismæli, og hann hefði nefnt sýslumann fyrir sóknarprest, eða þá að hann í spaugi hefði haft hausavíxl á sýslumanni og sálusorgara, því þeir mundu færri er, tækju slíka fregn í fullri alvöru.¹¹⁴

Áfram hélt *Ísafold* að fjalla um málið¹¹⁵ en sú umfjöllun snerist að mestu um borgaraleg réttindi og stjórnarskránna. Þeir birtu einnig aðsent bréf frá prestinum í Vestmannaeyjum, Brynjólfvi Jónssyni, þar sem hann útskýrir hvernig þessi gifting kom til. Hann segir að hjónin hafi beðið sig um að gefa sig saman en hann hafi ekki getað það vegna trúar sinnar. Hann hafi síðan beðið yfirvöld upp á landi að veita sér ráð, sem urðu síðan að sýslumaður skyldi gefa þau saman. Brynjólfur ritar síðan í bréfinu:

¹¹² *Ísland: Stjórnarskrá um hin sjerstaklegu málefni Íslands.*

¹¹³ Stjórnartíðindi 1875 B, bls. 100.

¹¹⁴ „Sýslumaður gefur saman hjón”, *Ísafold* 17. desember 1875, bls. 201-202.

¹¹⁵ Sjá *Ísafold* 17. desember 1875, 8. janúar 1876, 10. maí 1876 og 29. maí 1876.

Sumarið 1874 höfðu hinar umræddu persónur látið Mormónan Lopt Jónsson gefa sig saman í hjónaband, án þess að gæta nokkurs þess, er samkvæmt lögum hjer er fyrirskipað viðvíkjandi hjónabandi, og var þetta um það leyti sem þau gjörðust Mormónar. ... Sendi jeg fyrirspurn til prófastsins, og hann aptur til biskupsins, um það, hvort hjúskaparsambúð þeirra ætti að álítast lögleg eða ólögleg, eða hvort tilkynna ætti hlutaðeigandi sýslumanni, að þau lifðu í hneykslanlegri sambúð, og gaf herra biskup það svar, að sambúð þeirra hlyti að álítast hneykslanleg.¹¹⁶

Hér er ekki annað hægt en að horfa á hvernig séra Brynjólfur Jónsson talar um sambúð fólks af annarri trú en lúthersku. Hann segir hana hneykslanlega og tekur biskup Íslands undir með honum.

4.2 Lög og reglugerðir um fólk utan þjóðkirkjunnar á Íslandi

Í haust komu hingað tveir Mormónar frá Vestmannaeyjum, og vildu fá leyfi til að boða trú sína, fóru þeir til bæjarfógetans og beiddu hann um leyfi, en hann neitaði, sökum þess að þeir kenndu fleirkvæni, sem almennt er álitið að stríði á móti góðri siðsemi.¹¹⁷

Þrátt fyrir að stjórnarskráin hafi verið nokkuð skýr hvað trúfrelsi varðar virðist það hafa vafist fyrir Íslendingum fyrstu árin eftir að hún var lögfest. Tilvitninun hér að ofan birtist í *Pjóðolfi* undir yfirskriftinni „Það verður fróðlegt að vita, hvernig háyfirvöld hjer fara að skilja hvað stjórnarskráin meinar með trúarbragðafrelsi.“ Þórunn Valdimarsdóttir tekur í sama streng þegar hún segir að skilningurinn á trúfrelsi hafi „enn verið loðinn“ árið 1883, níu árum eftir fengna stjórnarskrá.¹¹⁸ Eins og greint er frá að ofan reyndi fyrst á trúfrelsísákvæði stjórnarskráinnar árið 1875 þegar gifta átti mormónahjúin. Það var síðan fjórum árum síðar að tveir mormónar í Vestmannaeyjum neituðu

¹¹⁶ „Sýslumaður gefur saman hjón“, *Ísafold* 29. maí 1876 bls. 45.

¹¹⁷ „Það verður fróðlegt að vita, hvernig háyfirvöld hjer fara að skilja hvað stjórnarskráin meinar með trúarbragðafrelsi.“, *Pjóðolfur* 24. maí 1876, bls. 75.

¹¹⁸ Þórunn Valdimarsdóttir, „Öld frelsis, lýðvalds og jafnaðar“, bls. 56.

að láta skíra börn sín. Þá barst bréf frá ráðgjafanum fyrir Íslandsmál út í Danmörku, til landshöfðingja þar sem hann segir að ekki þurfti að skylda mormónana til þess að skíra börn sín heldur einungis „gefa hlutaðeigandi presti skýrslu um fæðingardag barnanna og nöfn þeirra.”¹¹⁹ Þessi niðurstaða var ákveðinn sigur fyrir þá sem voru utan þjóðkirkju á Íslandi. Stærsti sigurinn kom þó árið 1883 þegar yfirvöld fengu skipun frá Danmörku um að ekki skyldi veita mormónum mótpyrnu við trúboð sitt á Íslandi. Málið sneri að Eiríki Ólafssyni, sem var einn trúboðanna á Íslandi og verður komið betur að því síðar. Biskup hafði stungið upp á því að sækja hann til saka vegna þess að hann hafi gert „gys að trúarlærdóum þjóðkirkjunnar í riti nokkru um mormónatrúna”. Þá hafði biskup einnig spurt hvort að hann ætti að reyna að leggja Stein í götu trúboða mormónstrúar.¹²⁰ Í kjölfarið af þessu barst tilskipun frá landshöfðingja til biskups. Landshöfðingi hafði ráðfært sig við ráðamenn yfir Íslandi, er búsettir voru í Danmörku. Í þessari tilskipun segir að stjórnarráðið sjá ekki ástæðu til þess að sækja Eirík til saka, né að reyna að tálma trúboði mormóna.¹²¹

Árið 1886 voru loks sett lög sem giltu um utanþjóðkirkjumenn. Lög þessi voru birt í *Stjórnartíðindum* árið 1886. Lögin snuru að borgarlegu hjónabandi og trúfræðslu barna manna utan þjóðkirkjunnar. Lögin leyfðu borgaralegar hjónavígslur og að viðurkenndir trúflokkar mættu kjósa sér prest. Prestar þeirra sem voru í viðurkenndum trúarflokkum, öðrum en þjóðkirkjunni, voru jafn mikils metnir og prestar þjóðkirkjunnar, að minnsta kosti störf þeirra. Í lögunum eru ýmsar málalengingar og leiðbeiningar um hvernig utanþjóðkirkjufólk átti að bera sig að, hvað það mátti og mátti ekki gera.¹²² Það verður þó að taka fram að mormónar voru ekki viðurkennd kirkjudeild og gátu því ekki kosið sér prest á Íslandi og voru ekki undanþegnir ýmsum gjöldum eins og viðurkenndar kirkjudeildir.¹²³

Þrátt fyrir tilskipanir um að ekki ætti að tálma trúboði mormóna, leyfisveitingar um giftingar þeirra og að börn þeirra þyrftu ekki að skírast var

¹¹⁹ *Stjórnartíðindi* 1879 B, bls. 59.

¹²⁰ *Stjórnartíðindi* 1883 B, bls. 4.

¹²¹ *Stjórnartíðindi* 1883 B, bls. 4.

¹²² *Stjórnartíðindi* 1886 A, bls. 16-22.

¹²³ Þórunn Valdimarsdóttir, „Öld frelsis, lýðvalds og jafnaðar”, bls. 58.

andstaða við trúboð þeirra ekkert minni en áður. Öllum brögðum var beitt til þess að koma þeim af landi brott og voru þeir áfram sóttir til saka.

4.3 Mikil andstaða mætir trúboðum

Eftir að trúboði Magnúsar og Lofts lauk komu næst til Íslands þeir Þórður Diðriksson og Samúel Bjarnason. Sagt var frá komu þeirra í *Ísafold*. Ekki hefur starf þeirra gengið vel, ef marka má fréttina í blaðinu þar sem segir:

Hafa þeir ekki getað komið við að flytja boðskapinn í heyranda hljóði, nema einu sinni undir berum himni á túnbletti einum hjer við bæinn.

Höfðu þeir þá fjölda áheyranda, sjálfsagt mest fyrir forvitnissakir. Það vörðust þeir, að fara með nokkuð, er hneyxlun mætti valda, enda munu þeir jafnan vanir að gæta þeirrar varúðar fyrst í stað, meðan menn eru að hænast að þeim.¹²⁴

Árangurinn af trúboði Þórðar og Bjarna var ekki mikill og skírðu þeir engann til trúarinnar.¹²⁵ Þrátt fyrir það virðist trúboð þeirra hafa vakið tölvert umtal og vildu Vestmanneyingar koma því á framfæri, þar sem mormónatrúboðar héldu flestir til þar, að ekki væru allir á Eyjunni orðnir mormónar. Það gerðu þeir með auglýsingu í *Ísafold* í maí 1876: „Þar eð hjeðan berast svo margar ósannar sögur til Reykjavíkur, með því vjer ýmist allir, að fám hræðum undanskildum, erum orðnir mormónar, ýmist allir dauðir af bjargarskorti, ... þá vil jeg hjer með gefa yður svo sannar fregnir um þetta, sem mjer er framast unnt.”¹²⁶ Hvað sem því líður þá fóru Þórður og Samúel af landi brott síðar á árinu með skipinu Fúsilier og birtist um það tilkynning í *Pjóðólfí*. Af öllum þeim tímaritsgreinum, auglýsingum og fréttum sem hafa verið tilteknar í þessari rannsókn er þetta sennilega sú jákvæðasta en hún segir að lítið annað en gott sé að heyra um hegðun og viðmót þessara manna. Hinsvegar segir að alþýðu Íslands þyki trúarkenning þeirra „ískyggileg og bernskuleg”.¹²⁷

¹²⁴ „Mormónar”, *Ísafold* 22 febrúar 1876, bls. 12.

¹²⁵ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 62.

¹²⁶ „Frá Vestmannaeyjum”, *Ísafold* 29 maí 1876, bls. 48.

¹²⁷ *Pjóðólfur* 14. ágúst 1876, bls. 101.

Samkvæmt áðurnefndri skrá yfir trúboða mormóna á Íslandi voru þeir Jakob Jónsson og Jón Eyvindsson, sem áður hafa verið nefndir fyrir trúboð sitt í Kanada, þriðja parið sem sent var til Íslands til trúboðs. Allir trúboðarnir sem hingað komu í þessari seinni bylgju höfðu áður flust til Utah og komu þaðan, aftur til Íslands.¹²⁸ Það var síður en svo auðvelt starf sem beið þeirra á Íslandi en þeir eru með þeim fyrstu sem reyndu að boða mormónstrú í Reykjavík og utan Vestmannaeyja. Jón og Jakob komu til Íslands árið 1879 og höfðu með sér trúboðsbækling á íslensku. Þann bækling hafði Þórður Diðriksson samið eftir að trúboði hans lauk á Íslandi.¹²⁹ Bæklingurinn, *Aðvörunar og sannleikstraust*, var prentaður í 2.000 eintökum sem þeir höfðu meðferðis með sér til Íslands en á leið sinni til Íslands höfðu þeir viðkomu í Kanada þar sem þeir mættu mikilli mótsprynu við trúboð sitt.¹³⁰

Í mars árið 1880 skrifar Jón Eyvindsson bréf til forseta kirkjunnar í Bandaríkjunum sem birtist í *Millennial Star*. Í bréfinu segir hann frá mikilli mótsprynu meðal Íslendinga sem hann segir blindaða af prestum lúthersku kirkjunnar. Þegar bréfið er ritað hafa þeir haldið fimm fundi meðal almennings en hann segir að það sé mjög erfitt að finna stað til þess að predika á: „Ráðamenn og prestar halda uppi mikilli andstöðu gegn okkur. Þeir hafa bannað fólkini að lána okkur hús til að predika í. Við höfum haldið fimm fundi, allt í allt. Það er mjög lítið umburðarlyndi meðal fólksins hér.”¹³¹ Þarna virðist sem að þeir séu að lenda í sömu vandræðum og Þórður og Samúel, að enginn vilji lána þeim húsakynni til þess að predika sinn boðskap í.

Í íslenskum blöðum var varað við þessum trúboðum og fengu þeir ansi slæma meðferð á síðum blaða eins og *Ísafold*. Í desember 1879 birtist auglýsing um að Jón og Jakob séu mættir til landsins „til þess að útbreiða sínar kennningar meðal vor.” Lítið er gert úr trúboði og trú þeirra. Þá vilja menn að lögreglan hafi afskipti af þeim, sérstaklega er þeir eru að predika opinberlega. „Er vonandi, að lögreglustjórnin láti það ekki afskiptalaust. Það er einnig sagt, að þessir mormónar sjeu fjelausir, og er illt, að þeir liggi upp á fátæku fólk á flakki sínu, en þó er hitt verra, ef þeim með falskenningum sínum tækist nokkurstaðarað raska

¹²⁸ LaNora Allred, *The Icelanders of Utah*, bls. 12.

¹²⁹ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 62.

¹³⁰ „The Gospel to the Icelanders”, *Millennial Star* 15. september 1879, bls. 587.

¹³¹ „Correspondence”, *Millennial Star* 5. apríl 1880, bls. 221.

ró og friði á heimilum, eða veiða einhverja í net sitt.”¹³² Ekki gat tímaritið *Pjóðolfur* sleppt því að fjalla um komu mormónanna til landsins og í lok desember 1879 birta þeir aðsent bréf þar sem varað er við mormónatrúboðunum „ef nokkrir þeirra skyldu láta tælast til að taka trú mormóna”. Í þessari grein segir einnig að bæjarfógetinn í Reykjavík hafi bannað þeim Jóni og Jakobi að predika í Reykjavík.¹³³ Það varð hið mesta mál og var réttað yfir Jóni og Jakobi, þrátt fyrir trúfrelsi samkvæmt stjórnarskrá.

4.4 Réttarhöld yfir Jóni og Jakobi

Jón og Jakob ferðuðust víða og fóru meðal annars norður í land og er sagt frá því í *Norðanfara* þann 15. apríl árið 1880. Að venju er ekki vel talað um þá félaga og þeirra trúboð. Fyrst er sagt frá því að þeir séu nú þegar búnir að skíra nokkrar manneskjur til trúarinnar. Það fer mikið fyrir brjóstið á höfundi sem segir síðan:

Það er næsta leiðinlegt, að jafnsvívirðilegur flokkur, sem mormónar skuli ná að útbreiðast nokkuð hjer á landi, en við hverju öðru er að búast, þegar þeim tekst svona í aðseturstæð allra menntunar vorrar og allra háyfirvalda vorra, og þeim líðst peningalausum að liggja hjer uppi á fólk og tæla það.
... Við þessa two Mormóna er eigi orðum eyðandi, því þeir eru svo ómenntaðir og vitlausir að þeir taka engum skynsönum röksemdu, en geta hjá hinum ómenntaðasta og fáfróðasta skríl talað næsta fagurlega fyrir trú sinni.¹³⁴

Þarna má finna gagnrýni á háyfirvöld á Íslandi fyrir að láta mormónanna afskiptalausa. Eins og kemur fram í kafla 4.2 þá ríkti hér algjör trúfrelsi og höfðu yfirvöld fengið skilaboð um að tálma ekki trúboði þeirra. Það sem þessi greinarhöfundur í *Norðanfara* hefur sennilega ekki vitað var að það væri þegar búið að aðhafast í málum Jóns og Jakobs. Þann 9. apríl árið 1880 höfðu Jón og Jakob verið dregnir fyrir rétt. Þeir voru ekki kærðir fyrir trúboð, enda var það ekki óheimilt, heldur fyrir lausamennsku og greinilegt að það átti að beita öllum brögðum til þess að gera þeim erfitt fyrir. Réttað var yfir þeim í sitthvoru lagi en

¹³² *Ísafold* 2. desember 1879, bls. 116.

¹³³ „Mormónarnir”, *Pjóðolfur* 30. desember 1879, bls 6.

¹³⁴ „Úr brjefi úr Reykjavík.”, *Norðanfari* 15. apríl 1880, bls. 49.

voru réttarhöldin og dómurinn sem féll, með sama sniði. Í dómnum yfir Jóni segir um hann að hann hefði „dvalið bæði hér í bænum og í öðrum [skjólum]¹³⁵ án þess að hafa nokkra löglega atvinnu, en aðeins fengist við að reyna að fá menn til þess að taka trú mormóna, er hann sjálfur [hefði] tekið.”¹³⁶ Jóni var síðan vísað burt úr bænum þar sem hann neitaði að gefa upplýsingar um hvort hann hefði nægt fé til að lifa á. Hann létt þó ekki til segjast og kom aftur til Reykjavíkur, samdægurs og var þá tekinn fastur „og hafði hann þá ekki á sér einn einasta eyri af peningum.”¹³⁷ Samkvæmt dómnum hefði Jón þurft að kaupa sér lausamennskuleyfi eða ganga í vist, þar sem hann hafði ekkert fé sér til framfærис. Ekki gat hinn ákærði sannað að hann hefði löglega atvinnu hér á landi og „getur kærði ekki komst hjá að verða dæmdur fyrir óleyfilega lausamennsku og flakk”. Vegna þessa er honum einnig vísað úr bænum til þess að hann sé ekki að lifa „af bónbjörgum eða liggi uppá fólk.”

Hvað trúfrelsi varðar, sem dómurinn segir að sé á Íslandi, segir þó að ákærði hafi enga vörn í lögum þar sem hann reynir að „tæla fólk til þess að taka trú mormóna sem, eins og alþekkt er, kenni siðleysi”. Að lokum er hinn ákærði, Jón Eyvindsson, dæmdur til þess að greiða 30 krónur í fátæktarsjóðs Reykjavíkur, málskostnað og að borga eitt hundrað á landsvísu, eða það sem nemur að kaupa leyfisbréf til lausamennsku. Eins og áður kemur fram gilti það sama um hinn trúboðann, Jakob Jónsson.¹³⁸

Jón Eyvindsson segir einnig frá dómnum í bréfi sínu til forseta kirkjunnar sem birtist í *Millennial Star* í lok maí árið 1880. Hann hefur bréfið á því að segja forsetanum hversu marga þeir hafi skírt til mormónstrúar og tiltekur nokkra í vitðbót sem hafa sýnt kenningum þeirra áhuga. „Pegar það fréttist að við hefðum skírt þessar þrjár systur, þá birist andi grimmilegra ofsóknanna í fólkini og vorum við í hættu frá reiðum mügi.”¹³⁹ Jón sagði síðan frá því hvernig þeir hefðu verið sakaðir um lausamennsku, sem væri bönnuð á Íslandi, en sagði ásakanirnar

¹³⁵ Höfundur getur ekki séð nákvæmlega hvaða orð stendur þarna

¹³⁶ PÍ. Borgarfógetinn í Reykjavík.. GA 3.1 1/2. Dómabækur. Reykjavík 1856-1864. Dómabók VII 1880-1881, bls. 10.

¹³⁷ PÍ. Borgarfógetinn í Reykjavík.. GA 3.1 1/2. Dómabækur. Reykjavík 1856-1864. Dómabók VII 1880-1881, bls. 10.

¹³⁸ PÍ. Borgarfógetinn í Reykjavík.. GA 3.1 1/2. Dómabækur. Reykjavík 1856-1864. Dómabók VII 1880-1881, bls. 9-15.

¹³⁹ „Correspondence”, *Millennial Star* 31. maí 1880, bls. 350.

koma vegna þess að þeir voru að predika kenninga mormóna. Þeir hefðu tvívegis verið kallaðir í yfirheyrslu og að endingu verið bannað að predika og reknir frá Reykjavík. Eins og fram kom í dómnum að ofan sneru þeir aftur til Reykjavíkur, samdægurs og voru þá fangelsaðir í two daga. „Við höfum áfrýjað dómnum til hærri dómstóls, og við vitum ekki hvað verður gert í okkar málum hér. Það er líklegt að þeir fangelsi okkur í marga mánuði.”¹⁴⁰

Landsyfирéttur tók mál Jóns og Jakobs fyrir síðar á árinu 1880. Þeir komust að þeirri niðurstöðu að trúboðarnir tveir væru saklausir af öllum ákærum og voru þeir því sýknaðir. Lausamenn töldust þeir ekki, þar sem þeir væru ekki komnir til að setjast að á Íslandi og flakkarar voru þeir ekki, þar sem að þeir borguðu undir sig allt sem þurfti að borga á ferðalagi sínu um landið.¹⁴¹

Þessi sýknun vakti mikla reiði meðal ýmissa manna í Reykjavík. Í *Pjóðólfí* þann 1. janúar 1881, er lýst yfir mikilli óánægju með það að Jón og Jakob fái að vera áfram í Reykjavík. Þar segir að Jakob og Jón séu í skjóli dómsins „á mannaveiðum og halda tölur allsnjallar hjá nokkrum trúarsterkum húsráðendum hér í bænum. Enginn skiptir sér af því, og sízt þeir, sem ættu að gjöra það.”¹⁴² Áfram er haldið í *Pjóðólfí* í næstu tölublöðum á eftir, árið 1881. Þar segir að trúboðarnir hafi ekki sótt um bæjarleyfi og ekki greitt bæjargjald og séu þar af leiðandi lausamenn án leyfis. Greinarhöfundur í *Pjóðólfí* þann 16. janúar 1881 gagnrýnir yfirvöld fyrir að leggja fátæka menn í einelti sem ætla að setjast að í Reykjavík en hinsvegar fái mormónarnir að vera í friði og á „meðan þeir safna undir sína mormónavængi fjölda áheyrandu ... og gjöra, sem von er, gys að stjórnendum kirkju vorrar og hamast áfram undir vernd hinnar verzlegu stjórnar, sem sýnist hafa lagt vopn sín niður”.¹⁴³ Í kjölfar skrifanna um fátæklinga, lausamennsku og mormóna í Reykjavík fer fram ritdeila á síðum *Pjóðólfí*¹⁴⁴ en þar er ansi illa ritað um Jón og Jakob og eru lokaorð síðustu greinarinnar sem birtist um málið, í 7. tölublaði 33. árgangs, einkar hörð: “Það er vonandi að fógeti vor hreinsi nú Reykjavíkurbæ vel og vandlega af þessum

¹⁴⁰ „Correspondence”, *Millennial Star* 31. maí 1880, bls. 350-351.

¹⁴¹ „Hið opinbera gegn Jóni Eyvindssyni”, *Landsyfírtardómar og hæstaréttardómar í íslenzkum málum*, bls. 485.

¹⁴² „Fréttir”, *Pjóðólfí* 1. tbl 33. árg, bls. 3.

¹⁴³ „Mormónar í Reykjavík”, *Pjóðólfur* 16. janúar 1881, bls 6.

¹⁴⁴ Sjá: *Pjóðólfur* 16. janúar, 29. janúar, 26. febrúar og 26. mars 1881.

mormónsku óvættum og láti menn ekki þurfa að fara að hugsa, að honum sé betur til þeirra enn staða hans leyfir.”¹⁴⁵

Löggreglustjórinn í Reykjavík tók málin í sínar hendur og kærði Jakob Jónsson að nýju og var það mál tekið fyrir 19. maí 1881. Þar var Jakob aftur dæmdur til þess að greiða 30 krónur í sekt, eitt hundrað á landsvísu og til þess að greiða allann málskostnað.¹⁴⁶ Hvergi er að finna að Jakob hafi áfrýjað þessum dómi enda var trúboðsverki hans og Jóns á Íslandi senn að ljúka. Ljóst er þó, þar sem að önnur ákæra var gefin út á hendur Jakobi, eftir að hann var sýknaður fyrir Landsyfírrétti, að Íslendingar hafi reynt að fara allar mögulegar leiðir til þess að fá þá í burtu frá landinu. Þar sem að trúfrelsi var komið í lög, fóru þeir bara þá leið að kæra þá fyrir lausamennsku og flakk. Rétt áður en Jón og Jakob héldu af landi brott birtist harðorð grein í tímaritinu *Mána* þar sem að hörð ádeila var bæði á mormónstrúnna sem og löggregluþjóninn í Reykjavík, áðurnefndan Þorstein Jónsson, sem hafði tekið mormónstrú og var því afar linur í baráttunni gegn þeim í Reykjavík. Í greinni segir eftirfarandi:

Jafnvel þó trú mormóna sé mjög svo viðurstyggileg, þá mun samt örðugt, hversu fegnir sem vér vildum, að vísa þeim á brott, með því að vér höfum nú samkvæmt stjórnarskránni fullkomið trúarbragðafrelsi, þó munu þeir rétt rækir, ef að þeir eru staðnir að því, að kenna opinberlega eitthvað það, er stríðir á móti almennu velsæmi og siðsemi; en það er einkenni þessa trúabragðaflokks, að þó þeir ekki opinberlega kenni það, sem saknæmt er gagnvart lögum og trúarbragðafrelsingu, þá vottar lífernir þeirra allt annað, og einmitt af þeirri ástæðu finnst oss tilhlýðilegt, að lögunum væri beitt strangara við þá, heldur en nokkurn annan trúabragðaflokk.¹⁴⁷

Jón og Jakob fóru frá Íslandi sumarið 1881 og héldu aftur til Spanish Fork. Með þeim í för voru 22 trúskiptingar og var einn þeirra Eiríkur Ólafsson frá Brúnum, sem átti síðar eftir að þjóna sem trúboði á Íslandi. Eins og áður getur lézt Eiríkur

¹⁴⁵ *Pjóðolfur* 26. mars 1881, bls.. 27.

¹⁴⁶ P.Í. Borgarfógetinn í Reykjavík.. GA 3.1-Dómabækur. Reykjavík 1856-1864. Dómabók VII 1880-1881, bls. 83-85.

¹⁴⁷ „Pólitiskir viðvaningar”, *Máni* 4. apríl 1881, bls. 83.

eftir sig góðar heimildir um ferð sína út til Utah sem hafa verið gefnar út en þar segir hann frá mikilli mótspryrnu sem mormónarnir á útleið urðu fyrir er skipið var að fara úr höfn. Þá reyndu Íslendingar að koma í veg fyrir að fólkið færí, meðal annars reyndu þeir að rífa dótturson Eiríks úr örmum móður sinnar er þau gengu um borð í skipið.¹⁴⁸ Trúboðsverk Jóns og Jakobs, sem reyndist þrautinni þyngra, stóð yfir í rúmlega tvö ár og fyrir þeirra tilstilli skírðust 28 Íslendingar til mormónstrúar og 57 flutt til Utah. Þrátt fyrir þessar gríðarlegu andstöðu hafði þeim samt tekist að „tæla” nokkra.¹⁴⁹

4.5 Fleiri íslenskir trúboðar og ennþá meiri andstaða

Jón og Jakob voru þriðja parið í síðari bylgju trúboða á Íslandi og var því starfið einungis rétt að hefjast. Ári eftir að Jón og Jakob höfðu haldið aftur til Utah komu þeir Péttr Valgarðsson og Gísli Bjarnason til Íslands og árið 1883 kom áðurnefndur Eiríkur Ólafsson.¹⁵⁰ Það ár, 1883, fengu Íslendingar einmitt bréfið frá stjórninni í Danmörku, sem nefnt var hér að ofan, um að tálma ekki trúboði mormóna.

Eiríkur, Gísli og Pétur ferðuðust saman frá Bandaríkjunum til Kaupmannahafnar þar sem Eiríkur varð eftir vegna prentunnar á bók sinni, *Önnur lítil ferðasaga*, sem kom þar út í fyrstu útgáfu. Önnur útgáfa kom út árið 1882 en þá hafði hann bætt kaflanum um veru sína á Íslandi við. Hann sendi Gísla og Pétur með nokkrar prófarkir af henni til Íslands og fékk bókin slæmar viðtökur þar vegna hinnum meintu trúvillu sem í henni fannst. Vildu menn að Eiríkur yrði tekinn fastur þegar hann kæmi loksns til Íslands, og allar bækur hans gerðar upptækar. Eiríkur kom með póstskipi frá Kaupmannahöfn árið 1883. Þegar fréttist af því að Eiríkur mormóni væri að koma í höfn í Reykjavík var lögreglan kölluð til og átti að handtaka hann. Lögreglumennirnir gripu í tómt þar sem Eiríkur hafði farið frá borði á Seyðisfirði. Eiríkur hóf síðan að ferðast, norðanleiðina, til Reykjavíkur og tók land í Stykkishólmi. Þegar þangað var komið mætti honum hópur manna þar sem sýslumaður fór fremstur í flokki.

¹⁴⁸ *Eiríkur á Brúnum*, bls. 108.

¹⁴⁹ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 66.

¹⁵⁰ LaNora Allred, *Icelanders of Utah*, bls. 12.

Sýslumaðurinn ætlaði að taka hann fastann en Eiríkur snýr út úr fyrir honum og sleppur fyrir horn nema að sýslumaðurinn gerir bækur hans upptækar, 10 talsins. Eiríkur komst loks til Reykjavíkur þar sem sýslumaðurinn þar, Theadór Jónasson, ætlaði að taka hann fastann. Það gekk heldur ekki eftir en þetta varð þó til þess að enginn vildi leyfa Eiríki að gista hjá sér. Eiríkur veltist fram og aftur um Reykjavík næstu daga, þar sem hann varð fyrir miklu aðkasti frá hinum ýmsu mönnum, sem sökuðu hann um villuboð. Loks skánaði þó vera Eiríks í höfuðstaðnum þegar áðurnefnt bréf barst frá Danmörku, að ekki skyldi tálma trúboði mormóna og fékk Eiríkur því allar þær bækur, sem upptækar höfðu verið gerðar, aftur í sínar hendur. Eiríkur hóf þá að ferðast um Suðurlandið að boða trúna. Ekki gekk það vel og segir hann frá, í ferðasögu sinni, að menn hafi sigað á hann hundum svo að tvísýnt hafi verið um líf hans.¹⁵¹ Á einum bænum, þar sem Eiríkur hafði komið til að predika, tóku íbúar að þrengja svo að honum „að ég varð að hætta við að drekka kaffið, varð að standa upp og þrengjast að þilinu. Mig langaði til að komast út, en ég sá ekkert færi á því. ... Ég stóð þarna aðþrengdur í úlfakreppu 5 til 10 mínútur”.¹⁵² Eiríkur endar síðan bók sína, *Önnur lítil ferðasaga* á því að draga saman hvernig vera hans á Íslandi var, og er hann ekkert að skafa af hlutunum þegar hann sagðist hafa verið „hataður, spottaður og fyrirlitinn af flest öllum”.¹⁵³ Um ævi Eiríks er litlu við að bæta. Hann skipti aftur um trú síðar á 9. áratug 19. aldar og var þá tekinn í sátt meðal Íslendinga. Hann lenti meir að segja í ritdeilu við mormónanna þar sem hann lastaði þá og trú þeirra í riti sem heitir *Lítið rit um svívirðingu eyðileggingarinnar eða um heykslið eftir Brigham Young í Utah*. Það rit kom út árið 1891 og í því reynir hann að leiðbeina mormónum á rétta braut og telur orðið trú þeirra orðna villutrú.¹⁵⁴ Árangur þremenninganna áðurnefnu telst ágætur ef bera á þá saman við t.d. Jón og Jakob. Í frétt um trúboð þeirra sem birtist í *Millennial Star* er haft eftir þeim að þeir hafi skírt 22 Íslendinga til trúarinnar og 17 af þeim hafi flust til Utah. Hinsvegar hafi aðstæður á Íslandi verið erfiðar, ekki bara andstaða fólksins heldur einnig veðrátta og slæmt ástand meðal almennings.¹⁵⁵ Eftir að Eiríkur,

¹⁵¹ *Eiríkur á Brúnum*, bls. 131-138.

¹⁵² *Eiríkur á Brúnum*, bls. 139.

¹⁵³ *Eiríkur á Brúnum*, bls. 149.

¹⁵⁴ *Eiríkur á Brúnum*, bls. 231-232 og 255.

¹⁵⁵ „From Iceland”, *Millennial Star* 5. nóvember 1883, bls. 710-711.

Gísli og Pétur hættu trúboði sínu, lægði þessa bylgju mormónatrúboða. Næstu, og þeir síðustu, trúboðar sem greinagóðar heimildir eru um eru þeir Þórarinn Bjarnason (1894), Jón Jóhannesson (1900) og Loftur Bjarnason (1903).

Þórarinn Bjarnason kom til Íslands árið 1894. Á þessum rúmlega 10 árum sem höfðu liðið frá því að Eiríkur, Gísli og Pétur höfðu lokið trúboði sínu á Íslandi hafði verið lognamolla í málum mormóna á Íslandi. Lítið var um þá skrifað í tímaritum og blöðum en rekja má það til bréfsins umtalaða árið 1883 frá yfirvaldinu í Danmörku. Einnig er hægt að horfa til laganna um utanþjóðkirkjufólk frá því 1886. Síðast en ekki síst var fólk farið að venjast stjórnarskránni og nýfengnu trúfrelsi. Enn mátti þó finna stöku tímaritsgreinar og fréttir þar sem mormónum var úthúðað. Í *Ísafold* árið 1890 er verið að rita um „hneykslispresta” og vandamál þjóðkirkjunnar á Íslandi. Í þeirri grein er greint frá því að „ómenntaðir mormónar hirða margan sauðinn af prestum þjóðkirkjunnar”.¹⁵⁶ Þegar Þórarinn kom til Íslands var hann einn á ferð, ólíkt hinum trúboðunum sem að framan hefur verið fjallað um. Þórarinn Bjarnason er einn af fáum trúboðum mormóna sem skrifar vel um móttökuna sem hann fékk á Íslandi og þá er lítið um einhverjar háðsglósur og greinar í íslenskum tímaritum. Þórarinn segir frá veru sinni á Íslandi á síðum *Millennial Star*: „Ég finn að það eru margir að glaðir að hitta mig þó svo að þeir séu ekkert sérstaklega spenntír að hlusta á gospelið. ... Ég hef predikað á fullt af stöðum, og hefur verið tekið vingjarnlega nánast allstaðar, þar sem fólkid er mjög gestrisið.”¹⁵⁷ Hann hefur þó yfir einu að kvarta á heimalandi sínu, Íslandi. Hann segir að það sé afskaplega erfitt fyrir trúboða að ferðast um hrjóstugt landið og að alltaf þurfti að hafa leiðsögumenn með sér yfir ár og fljót. Hann segir einnig frá lífsreynslu sinni, þar sem hann var nánast dáinn eftir að ferjubátur sem var að flytja hann valt.¹⁵⁸ Þetta er þó eitthvað sem að Þórarinn hefði átt að vita, enda Íslendingur. Líklegast er að hann hafi lítið ferðaðst innanlands áður en hann hélt út til Utah. Þórarinn

¹⁵⁶ Guðmundur Magnússon „Enn um hneykslispresta og fleira”, *Ísafold* 19. febrúar 1890, bls. 57.

¹⁵⁷ „From Various Missionary Fields”, *Millennial Star* 17. desember 1896, bls. 806.

¹⁵⁸ „From Various Missionary Fields”, *Millennial Star* 17. desember 1896, bls. 806.

hafði flutst til Utah árið 1883 ásamt konu sinni og sex börnum en hann hafði verið fæddur í Skaftafellssýslu.¹⁵⁹

Jón Jóhannesson kom til Íslands árið 1900 til þess að sinna trúboðsstarfi fyrir mormóna og árið 1901 kom Lorenzo Anderson, sem Íslendingar töldu ýmist breskan eða bandarískan, honum til aðstoðar. Ef marka má orð Þórarins um að honum hafi mætt lítil andstaða á Íslandi þá hafði andrúmsloftið breyst töluvert þegar Jón og Lorenzo fóru að predika og kynna Íslendinga fyrir mormónstrú. Það mætti nefinlega mikil andstaða þeim Jóni og Lorenzo, jafnvel einhver sú mesta hingað til. Andstaðan var þó ekki í formi yfirheyrsla, réttarhalda og fangelsis eins og áður heldur kom andstaðan aðallega frá almennung. Jón var búinn að vera á Íslandi í tæpt ár áður en Lorenzo kom og hafði trúboð hans gengið ágætlega, sérstaklega framan af. Hann hafði náð að heimsækja 100 hús og kenna boðskap sinn fyrir Íslendingum. Hann hafði einnig haldið sex opinbera fundi og höfðu fimm af þeim gengið vel. Einn þeirra gekk hinsvegar hörmulega, þar sem Jón varð fyrir ofbeldi af hálfu almennings. Hann segir svona frá því, í bréfi til foresta mormónakirkjunnar:

Þegar ég byrjaði að tala byrjuðu þeir að skrækja og kalla og síðan að væla eins og kjúklingar, síðan köstuðu þeir baunum yfir allt fólkid í salnum eins og éljastormur. Þegar þeir komust að því að ég datt ekki af baki við þessa truflun, tóku þeir upp á því að skjóta baunum í mig þar til ein hæfði mig í augað, sem meiddi mig mjög mikið þannig að ég þurfti að hætta við fundinn, ... Allt í einu slökknuðu öll ljósin, og í þeirri andrá sem ég var á leiðinni út sló mig einhver í hausinn og eyðilagði hatt minn.¹⁶⁰

Eftir því sem næst verður komist eru þetta eru fyrstu merki um líkamlegt ofbeldi í garð mormóna. Þeir höfðu áður fyrr verið króaðir af, þeim hótað, þeir fangelsaðir og beittir andlegu ofbeldi í gegnum blöð og tímarit en núna var fyrst farið að veitast að þeim líkamlega.

Lorenzo kom til liðs við trúboðsverk Jóns árið 1901 og héldu þeir nokkra opinbera fundi saman. Einn þeirra, sem haldinn var í Báruhúsinu í Reykjavík, í apríl árið 1901, komst í fréttir um allt land. Hittist það þannig á að téður fundur

¹⁵⁹ LaNora Allred, *Icelanders of Utah*, bls. 69.

¹⁶⁰ „Abstract of Correspondence”, *Millennial Star* 20. desember 1900, bls. 811.

var í dymbilviku og var húsfyllir í Báruhúsínu þar sem mormónar höfðu boðað til samkomu. Í *Eldingu* segir að fólk hafi búist við því að þetta væri skemmtisamkoma og fæstir hefðu verið komnir til þess að hlusta á trúboð.¹⁶¹ Í *Fjallkonunni* segir eftirfarandi um fundinn: „Það varð húsfyllir, en biskuparnir fengu engu orði upp komið fyrir óhljóðum og pípuablæstri áhorfenda, og kastaði einhver úldnum eggjum beint framan í ásjónur biskupanna. Loks tókst að fela þá og sluppu þeir því óskemdir. Talsverðar skemdir urðu í húsinu, bekkir mölbrotninger og gluggar o.s.frv. Löggregluþjónn, sem við var staddur, gat ekki við neitt ráðið.“¹⁶² Nokkur blöð, þar með talin *Elding*, furðuðu sig á framkomu bæjarbúa gagnvar mormónunum. Menn hneyksluðust á því að fullorðnir menn skyldu vera með slík skrípalæti og skriflhátt gagnvar mormónunum sem komu kurteislega fram. „Það er ekki einungis bæjarskömm, heldur jafnvel þjóðarskömm, að geta ekki unt saklausum mönnum málfrelsis.“¹⁶³ Einar Eiríksson, sem þjónaði sem trúboði á árunum 1913-14, skrifar stutta frásögn af trúboði Jóns Jóhannessonar á Íslandi og birtist hún í *Millennial Star* undir yfirskriftinni „Returning from Iceland“. Þar segir að æstur mágurinn í Bárufélagshúsínu hafi hótað að drepa Jón og Lorenzo en þeir hafi, eins og fram kemur í áðurnefndu tölublaði *Fjallkonunnar*, náð að forða sér. Þeir hafi hinsvegar verið rukkaðir fyrir þær skemmdir sem mágurinn vann á salnum í Bárufélagshúsínu.¹⁶⁴

Jóni fannst trúboð sitt ganga vel á Íslandi og kemur það heim og saman við fréttir í tímaritnu *Frækorn*. Þar segir frá mormónatrúboði í apríl 1901 sem gengur „fremur vel, því miður. ... Nokkuð margir menn hafa gengið í þennan flokk hér í bænum“.¹⁶⁵ Þessu eru hinsvegar ekki allir sammála. Fred Woods segir í bók sinni að fáir Íslendingar hafi snúist til mormónatrúar á fyrsta áratug 20. aldar.¹⁶⁶ Þá segir í tímaritinu *Verði Ljós* um trúboð Jóns og Lorenzo að

¹⁶¹ *Elding*, 7. apríl 1901, bls. 64.

¹⁶² „Mormónar.“, *Fjallkonan* 9. apríl 1901, bls. 2.

¹⁶³ *Elding*, 14. apríl 1901, bls. 64.

¹⁶⁴ Einar Eiríksson, „Returning from Iceland“, *Millennial Star* 5. júlí 1900, bls. 426.

¹⁶⁵ „Kirkjulegar fréttir“, *Frækorn* 15. apríl 1901, bls. 63.

¹⁶⁶ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 72.

„Mormónar tveir hafa gert vart við sig hér á þessu vori og reynt að veiða sálir hér í bæ, en lítið orðið ágengt, sem betur fer.”¹⁶⁷

Jón ferðaðist víða um land og fór til að mynda norður í land. Þar hafði hann hægt um sig, samkvæmt tímaritinu *Norðurland*.¹⁶⁸ Jón segir frá þessu í bréfi sínu sem birtist í *Millennial Star* í júlí árið 1902. Þar segir hann að hann hafi verið varaður við að stíga ekki á land á Akureyri þar sem hann yrði dreppinn. Hann létt ó ekki segjast og settist þar að yfir veturinn. Meþódistaprestur á Akureyri fór að vara fólk við því að tala við Jón og gekk trúboð hans því brösulega. Jón predikaði opinberlega í leikhússalnum á Akureyri þar sem hann mætti mikilli andstöðu. Hann segir þó langfesta bæjarbúa á Akureyri vinalega gagnvart sér og segir eftirfarandi í bréfinu: „margir hafa sagt mér að þau hafi áður [væntanlega af umræðunni um mormóna á Íslandi] verið blekkt um trú okkar.”¹⁶⁹ Heimildum fer ekki alveg saman um hugarfar Akureyring gagnvar mormónum en í tímaritinu *Norðurlandi* segir eftirfarandi um Jón: „Mormóni einn, hægur maður og meinlaus, hefir verið hér í veturn og stundað handiðn sína. Á 2 í Páskum hafði hann leigt leikhússalinn og bauð bæjarbúum að hlýða á fyrirlestur um trú sína. Húsfyllir varð, en ræðumaður fekk ekki að flytja erindi sitt fyrir pípublæstri nokkurra pilta og öðrum gauragangi.”¹⁷⁰ Í niðurlagi þessarar fréttar um mormónann segir, svipað í *Eldingu* árið 1901, að það sé sorglegt að ekki sé hægt að sína mönnum almenna kurteisi og leyfa þeim að tala „þótt talað sé um eithvæð, sem ekki er samkvæmt skoðunum þeirra.”¹⁷¹

Fred Woods segir að þó svo að Jón hafi fengið tiltölulega vinalegar móttökur á Akureyri hafi enginn snúist til trúarinnar. Jón hélt af landi brott um mitt ár, árið 1903. Það þótti nokkuð frétnæmt á Íslandi og kom meðal annars tilkynning um það í *Pjóðólfí*.¹⁷² Fred Woods segir að Jón hafi fylgt litlum hóp trúskiptinga til Kanada, en ekkert kemur fram um það í *Pjóðólfí*.¹⁷³

¹⁶⁷ „Mormónar”, *Verði Ljós* 1. júní 1901, bls. 96.

¹⁶⁸ „Mormóni”, *Norðurland* 5. apríl 1901, bls. 111.

¹⁶⁹ „Preaching in Iceland”, *Millennial Star* 3. júlí 1902, bls. 427-428.

¹⁷⁰ „Mormóni”, *Norðurland* 5. apríl 1901, bls. 111.

¹⁷¹ „Mormóni”, *Norðurland* 5. apríl 1901, bls. 111.

¹⁷² *Pjóðólfur* 19. júní 1903, bls. 99.

¹⁷³ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 72.

4.6 Trúboð Lofts Bjarnasonar og endalok kirkjunnar á Íslandi

Síðasti trúboðinn sem fjallað verður um í þessari ritgerð er Loftur Bjarnason. Hann þjónaði á Íslandi árin 1903-1906 og skrifaði heilmargt um það trúboð, sem birtist á síðum dagblaðsins *Millennial Star*. Loftur kom til Íslands um það leyti sem að Jón Jóhannesson var að fara af landinu og ritar hann bréf, til forseta kirkju mormóna, Francis M. Lyman, í september 1903. Þar sem hann segir að hann hafi ýmist mætt mikilli móttöðu annarsvegar og hinsvegar velvild Íslendinga á þeim tíma sem hann hefði verið á landinu hrjóstuga. Hann ferðaðist nánast um allt land og heimsótti vini og ættingja. Hann segir frá frænda sínum, lútherskum presti, sem var vingjarnlegur en þó afskaplega mótfallinn því að heyra um kenningar mormóna: „Pau skilaboð sem ég hef þessari þjóð að færa, vildi hann ekkert heyra um. Hann er kröftulega mótfallinn trú og fólki okkar, þróngsýnn þori ég að segja. Hann fordæmir Mormónsbók, sem hann hefur ekki þorað að lesa. hann talar illa um Joseph Smith og Brigham Young, samt veit hann nánast ekkert um sögu þeirra.”¹⁷⁴ Í sama bréfi segir hann hinsvegar að honum hafi verið veitt þau forréttindi að predika um mormónstrú í kirkju Lúthers, fyrstur allra mormóna á Íslandi. Það hafi verið í gegnum vin- og frændskap hans, sem það leyfi fékkst. Hann segir þó ekki hvernig fólkið tók í það. Loks endar Loftur bréf sitt á því að tala um hversu illa ferðalög milli landshorna ganga. Hann segir að hann þurfi alltaf að hafa leiðsögumann með sér og að hann sé uppgefinn eftir hvern einasta dag í trúboðinu.¹⁷⁵ Loftur segir síðan, í grein sem hann fær birta í *Millennial Star* árið 1904, um sögu trúboðsins á Íslandi að það hafi alltaf verið miklir fordómar gagnvart mormónum á Íslandi. Það sé vegna þess að margar lygasögur séu til um mormóna þar, og þeim sé haldið á lofti af prestum lúthersku kirkjunnar. Fylgjendur prestanna, oftast ómenntaðir bændur, trúua öllu sem þeir segja um mormónanna og þar af leiðandi séu ómóttækilegir fyrir kenningum mormóna. Í sömu grein talar hann um hversu hrjóstugt Ísland er og hversu erfitt það sé yfirferðar. Á veturna sé ómögulegt að ferðast á milli staða, þar sem langt er á milli bæja og á sumrin séu menn svo uppteknir við vinnu sína að þeir hafi engann tíma, eða vilja, til þess að hlusta á trúboð frá mormónum. Þessvegna hafi

¹⁷⁴ „Word from Iceland”, *Millennial Star* 8. október 1903, bls. 645-646.

¹⁷⁵ „Word from Iceland”, *Millennial Star* 8. október 1903, bls. 645-646.

aðeins tekist að fara í trúboð á hlut landsins, sérstaklega suðurlandinu. Aðrir staðir landsins eru nánast ókannaðir af mormónum.¹⁷⁶ Nokkru síðar sama ár birtast fréttir af Lofti á síðum *Millennial Star*. Það tímarit birti hluta af bréfi hans, sennilega til forseta kirkjunnar í Bandaríkjunum, eins og venjan var. Þar segir Loftur að hann hafi heimsótt 250 heimili, gefið 676 bæklinga, haldið fimm fundi en aðeins skírt eina manneskju til trúarinnar.¹⁷⁷ Það er ekki frábær árangur við fylgissöfnun. Þetta kemur heim og saman við manntalið sem tekið var á Íslandi árið 1901 og greint frá því í *Ísafold*, að fimm Íslendingar af 159 sem voru utan þjóðkirkjunnar væru mormónar.¹⁷⁸

Loftur var þó jákvæður í garð Vestmanneyinga í þessari grein sem nefnd er að ofan. Þar segir hann að honum sé virkilega vel tekið og að gestrisni Vesmanneyinga sé nánast óþrjótandi. Hann hafi fengið að láni Góðtemplara-hús bæjarins og ætlað hann að halda þar opinn fund. Á þessum tímapunkti, í maí 1904, er Loftur bjartsýnn um framhaldið og að á komandi sumri ætli hann að ferðast um landið og hitta þá aftur sem hann hitti sumarið sem hann kom.¹⁷⁹ Rúmlega ári síðar birtist skýrsla frá Lofti í *Millennial Star* og í henni segir að það hafi ekki gengið alveg eins og hann hafði vonað, þó svo að hann sýni ekki miklar tilfinningar í bréfinu. Í skýrslunni segir að Loftur hafi heimsótt Vestmannaeyjar aftur sumarið 1905 og hafi heimsótt 65 heimili, þar af 15 sem hann heimsótti árið áður, haldið fundi og dreift bæklingum. Hinsvegar hafi aðeins ein kona tekið skírn.¹⁸⁰ Jón Þórðarson, sem þjónaði hluta tímans með Lofti, kom aftur til Utah haustið 1905 færði fréttir af trúboðinu sem birtust í *Millennial Star*. Þar segir:

Þrátt fyrir að líttill árangur hafi náðst í því að skíra fólk til trúarinnar, er mikil vitundarvakning á meðal fólksins á sumum svæðum hér [á Íslandi], sem les okkar bókmenntir og rannsakar trú okkar. ... Mikið af gömlu fordómunum hefur horfið, og er fólk farið að trúá því að við séum einlægir. Þrátt fyrir lítinn árangur í fortíðinni, höfum við trú á að hér séu miklir möguleikar í trúboði í þessu landi. ... Það yrði mikill hagnaður af

¹⁷⁶ Loftur Bjarnason, „The work of the lord in Iceland”, *Millennial Star* 10. mars 1904, bls. 145-147.

¹⁷⁷ „Traveling in Iceland”, *Millennial Star* 12. maí 1904, bls. 301.

¹⁷⁸ „Yms manntals-atriði”, *Ísafold* 11. maí 1904, bls. 114.

¹⁷⁹ „Traveling in Iceland”, *Millennial Star* 12. maí 1904, bls. 301-302.

¹⁸⁰ „From the mission field”, *Millennial Star* 31. ágúst 1905, bls. 554-555.

því ef að kirkjan ætti húsnæði hér. Þá gætu trúboðar haldið reglulega fundi, þar sem það er varla mögulegt núna. Að leigja almenningssal er mjög dýrt og að fá herbergi í einkahúsnæði fyrir fundi er varla mögulegt.¹⁸¹

Áframhaldandi bjartsýni Lofts er greinileg árið 1906, í febrúar, þegar hann segir áhugann á gospelí mormóna, vera að aukast á Íslandi og að mormónar á Íslandi séu 38 talsins.¹⁸² Fimm mánuðum síðar birtist skýrsla frá Loft á síðum *Millennial Star* þar sem hann segist hafa skírt fimm Íslendinga í maí mánuði og að mormónskar konur séu 10 talsins í Reykjavík.¹⁸³ Loftur fer síðan frá Íslandi um sumarið 1906 og fór hann fyrir hópi trúboða og trúskiptinga um víða Evrópu, til Utah.¹⁸⁴ Ekki er víst hvernig sú ferð hefur gengið en samkvæmt tveimur tímaritum á Íslandi, sem gefin voru út árið 1903, var sagt frá nýjum innflytjendalögum í Bandaríkjunum sem heftu innflutning útlendinga til landsins. Eins og segir í *Bjarka* árið 1903: „Sömuleiðis er mönum, sem hegnt hefur verið fyrir glæpi, mönnum sem þyggja af sveit, geðveikum mönnum og fábjánum, mormónum og stjórnleysingjum bannaður aðflutnígur.”¹⁸⁵

Ljóst er af skrifum Lofts sem birtust í *Millennial Star*, að trúboð hafi sjaldan eða aldrei gengið eins vel á Íslandi og þau ár sem Loftur var þar. Þetta kemur töluvert á óvart í ljósi mótsprynunnar sem að Jón Jóhannesson og Lorenzo Anderson urðu fyrir nokkrum árum áður. Einnig er nánast ekkert um tímaritsgreinar sem fjalla um mormóna á þessum árum og virðist Loftur hafa fengið að vera í friði. Þó svo að Loftur hafi ekki mætt mikilli mótspryrnu náði hann ekki að skíra marga til trúarinnar.¹⁸⁶

Einar Eiríksson var síðasti trúboði mormóna sem þjónaði á Íslandi í bili, þegar hann kom til lands árið 1913. Hann var að þjóna á Íslandi í annað sinn á ævinni og var þar í um það bil eitt ár. Þá var hann hinsvegar kallaður aftur til Utah og var íslenska trúboðið lagt niður. Þetta var gert af fyrirmælum æðsta

¹⁸¹ „From the mission field”, *Millennial Star* 12. október 1905, bls. 653.

¹⁸² „From the mission field”, *Millennial Star* 8. febrúar 1906, bls. 121-122.

¹⁸³ „From the mission field”, *Millennial Star* 5. júlí 1906, bls. 427.

¹⁸⁴ „From the mission field”, *Millennial Star* 20. september 1906, bls. 607.

¹⁸⁵ „Frá bandaríkjunum”, *Bjarki* 2. júlí 1903, bls. 2.

¹⁸⁶ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 73.

forsætisráði mormónakirkjunnar og liðu sextíu ár þar til að grein kirkjunnar var stofnuð enn á ný á Íslandi.¹⁸⁷ Frá því að trúboð mormóna á Íslandi hófst, árið 1851, höfðu 412 manns flust til Utah í hópi mormóna. Ekki voru þó allir sem tóku skírn heldur fluttu sumir með ættingjum og vinum.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 73.

¹⁸⁸ Fred Woods, *Eldur á Ís*, bls. 181-197 (viðauki).

Niðurstöður

Trúarbrögð hafa valdið deilum milli manna frá örðfi alda. Sitt sýnist hverjum og er það fjölbreytileiki trúarbragða sem gerir þessar umræður jafn líflegar og raun ber vitni. Innreið mormónsku á sjónarsvið trúarbragðanna gæti vart hafa komið á betri tíma fyrir þá. Nítjánda öldin var öld framfara og frjálslyndis. Jarðvegur var frjór, þar sem fólk var farið að efast um réttmæti eigin trúarbragða og jafnvel guð sjálfan. Á öldum áður var heldur meiri festa í lífi fólks og lítið svigrúm fyrir efa. Það er hægt að segja að á miðoldum og langt fram á nýöld hafi samfélögin verið íhaldssöm og ekki tekið og breytingum jafn vel og síðar varð. Hugmyndir um trúfrelsi og frjálslyndi fengu aukinn hljómgrunn á nítjándu öld.

Það er engin tilviljun að mormónar náðu fótfestu á þessum tíma.

Hugmyndin um trúfrelsi ruddi veginn fyrir mormóna og gerði trúboði þeirra auðveldara fyrir. Erfitt er að ímynda sér hvernig hefði farið fyrir því tveimur öldum fyrr. Hugmyndir Joseph Smith, stofnenda kirkjunnar, virðist hafa veitt fólk, sem velktist í vafa um trú sína, svigrúm.

Mormónska var ekki eina trúin sem var boðuð á Íslandi á 19. öld.

Kaþólskir menn reyndu einnig fyrir sér. Þeir urðu ekki fyrir jafn mikilli mótsprynu og mormónar enda erfitt að bera þessi tvö trúboð saman. Kaþólikkar höfðu verið hér áður og kaþólskan þekkt um allan heim. Menn á Íslandi reyndu þó að setja stein í götu kaþólikka, með nokkrum árangri. Samkvæmt Gunnari F. Guðmundssyni voru Íslendingar tvískiptir í andstöðu sinni til kaþólikka á árunum 1857-1875. Sumir höfðu mikla andúð á þeim en öðrum líkaði vel við þá.¹⁸⁹

Tímasvið ritgerðarinnar er þrískipt, í samræmi við bylgjur trúboða mormóna á meðal Íslendinga. Í fyrsta lagi er það bylgja trúboða á Íslandi frá 1851, þegar kirkjan ruddi sér til rúms, til ársins 1857, þegar trúboðarnir fara af landri brott. Í öðru lagi er trúboð mormóna í Kanada og í þriðja lagi er það síðari bylgja trúboðanna á Íslandi, frá 1873-1913.

Fyrsta bylgja trúboðanna, þar sem að Guðmundur Guðmundsson og Þórarinn Haflidason voru í aðalhlutverki, mætti töluverðri mótsprynu meðal Íslendinga. Þessi mótspryna var þó af allt öðrum toga heldur en mótsprynan sú

¹⁸⁹ Gunnar F. Guðmundsson, *Kaþólskt trúboð á Íslandi 1857-1875*, bls. 70-77 og 108.

sem að trúboðar mættu á árunum 1873-1913. Þetta helst í hendur við þróun einstaklings- og trúfrelsísbæði á Íslandi og annars staðar í Evrópu.

Sú móttstaða sem að trúboðarnir í fyrstu bylgju mættu einkenndist af tilraunum yfirvalda til þess að stöðva þá og leggja stein í götu þeirra með ýmsum brögðum. Svo virðist vera sem að almenningur á Íslandi hafi lítið látið þetta trúboð þeirra fara í taugarnar á sér. Trúboðið fór að mestu leyti fram í Vestmannaeyjum og þar, virðist almúginn lítið hafa amast við trúboðinu. Almenningur á meginlandinu vissi jafnvel ekki af komu mormóna til Eyja. Á þessum árum var ekkert trúfrelsi á Íslandi og því er hægt að færa rök fyrir því að íslensk yfirvöld hafi verið í fullum rétti til að mótmæla þeim, kvarta undan þeim og kveina. Af heimildunum að dæma voru það þó ekki nema örfáir menn sem létu þetta á sig fá, þar á meðal sýslumaðurinn og presturinn í Vestmannaeyjum. Það sem kom mest á óvart var að biskup og stiftamtmaður yfir Íslandi virtust hafa lítinn áhuga á kveini yfirvalda í Vestmannaeyjum yfir mormónum. Tölvert af bréfum fór á milli sýslumanns og prests í Vestmannaeyjum annarsvegar og stiftamtmanns og biskups hinsvegar, þar sem þeir síðar nefndu ráðlögðu Vestmanneyingum að reyna að tala um fyrir mormónunum og vara síðan fólk við að láta ekki blekkjast af boðskap þeirra. Þegar að mormónunum fór að verða eitthvað ágengt, sérstaklega þegar erlendur trúboði kom til landsins eftir að Þórarinn fell frá, þá fóru ráðamenn landsins að verða áhyggjufullir. Móttstaðan sýndi sig hvað mest í því þegar Guðmundur og Loftur Jónsson voru teknir til yfirheyrslu. Ekki voru þeir fundnir sekir fyrir neitt en sagt að hætta trúboði sínu.

Erfitt er að meta hvort að móttstaðan hafi verið mikil eða lítil, en ljóst er að það voru sumir, sérstaklega menn lúthersku kirkjunnar, sem lögðu töluvert á sig til þess að stöðva framgöngu mormóna, fyrst um sinn. Hinn almenni Íslendingur hefur þó sennilega haft litlar áhyggjur af mormónunum enda líklegt að fæstir hafi vitað hvað mormónska væri. Mormónstrú var frekar ung og aðeins nýtilkomin í Skandinavíu, því svæði sem að Íslendingar voru í mestu sambandi við. Fljótlega eftir að þeir komu voru þó landsmenn fræddir um mormónskuna með söguágripi trúarinnar í *Ísafold* og *Pjóðólfí*.¹⁹⁰

¹⁹⁰ *Ísafold* 17. desember, 18. desember, 24. desember og 30. desember 1875; *Pjóðólfur* 2. september, 11. september, 6. nóvember 1882.

Heldur hart var í ári á Íslandi um miðja nítjándu öldina og varð það til þess að fólk hafði augun opin fyrir tækifærum til þess að komast í burt. Það tækifæri buðu mormónarnir: Að flytjast til Bandaríkjanna og setjast að í samfélagi þeirra þar. Erfitt árferði á Íslandi og það mótlæti sem Íslendingar sem höfðu tekið mormónstrú mættu, varð til þess að þeir hófu að flytjast burt. Vegna mótlætisins heima fyrir voru margir Íslendingar, sem fluttust til Utah, óöryggir með stöðu sína í heimalandinu eftir að út var komið. Þeir veltu því fyrir sér hvort íslensk yfirvöld væru að stinga bréfum þeirra undan og meina fólk að lesa þau. Íslendingar, ásamt öðrum Evrópubúum, fluttust í hrönum til Kanada um og uppúr 1870. Mormónar sáu sér leik á borði að boða trú sína þar. Trúboð mormóna í Kanda gekk þó ekki vel og má rekja það til þess að lútherska kirkjan átti undir högg að sækja þar í landi. Það síðasta sem þeir þurftu í baráttu sinni við trúarbrögð þeirra sem bjuggu fyrir í Kanada, var trúboð mormóna. Mormónarnir fengu því daprar viðtökur og héldu í burt, til Íslands.

Í síðari bylgjunni, á árunum 1873-1913, varð andstaðan megn. Nú voru það ekki einungis ráðamenn og menn kirkjunnar sem settu sig gegn þeim heldur líka almenningur. Það kemur töluvert á óvart þar sem Íslendingar hlutu trúfrelsi með stjórnarskránni árið 1874. Áratug fyrr hafði Alþingi Íslendinga þó hafnað bænaskrám frá litlum hópi bænda í Þingeyjarsýslu, sem báðu um trúfrelsi. Íslendingar voru því kannski ekki æstir í að taka upp trúfrelsi í landinu. Í röksemd frá Alþingi, sem hafnaði kröfunni, var sagt að trúfrelsi þyrfti ekki á Íslandi, þar sem allir væru sömu trúar, og að óþarfi væri að apa allt upp eftir öðrum löndum.

Ýmislegt var skrifað í blöðum um mormóna, flest allt neikvætt og niðrandi. Það gaf trúboði þeirra ekki byr undir báða vængi þegar blöð og tímarit vöruðu fólk við því að tala við mormóna. Ekki nóg með það að þá reyndu yfirvöld í Reykjavík að klekkja á þeim með því að sækja trúboða til saka fyrir lausamennsku. Ekki gátu þeir sótt þá til saka fyrir trúboð, enda trúboð nú löglegt. Þeir voru sýknaðir í landsfyrrétti og fannst mörgum Íslendingum það miður. Þegar að ljóst var að það fór í bága við stjórnarskrána að banna trúboð þeirra, reyndu menn að halda því á lofti að kennigar þeirra væru ósiðlegar. Ekki mátti predika neitt ósiðlegt samkvæmt lögum og hefði verið hægt að kæra þá fyrir það. Af því varð ekki en áfram héldu þó blaðaskriftirnar og síðan tóku við opinber

mótmæli, þegar komið var fram á 20. öldina. Þá mættu trúboðarnir mikilli andstöðu, jafnvel á götum úti og á opnum fundum.

Andstaðan gegn mormónunum fór stigmagnandi eftir því sem árin liðu. Það má sjá af blaðaskrifum, réttarhöldum og sendibréfum. Villutrú, helvítis predikararar og fábjánar er aðeins brot af því sem var sagt um mormóna sem til landsins komu. Til þess að reyna að skilja af hverju þessi megna andstaða Íslendinga stafði verður að skoða stóra samhengið og líta á nokkur atriði. Í fyrsta lagi var mikil hefð fyrir kristinni trú á Íslandi og ekki voru nem 300 ár síðan siðaskiptin gengu í gegn og það reyndar ekki stórslysalaust fyrir sig. Hefðin var sterk, einnig að því leyti, að almenningur bast prestum sterkum böndum. Prestarnir voru ekki einungis sálusorgarar hins almenna Íslendings, þeir voru einnig fulltrúar þegar átti að biðja æðri völd á Íslandi um einhverskonar úrbót á málum sínum. Prestarnir höfðu því tölverð völd yfir hinum almenna bóna á Íslandi.

Andstaðan við trúboð mormóna á Íslandi náði hámarki árið 1901, þegar að trúboðar voru grýttir og þeim jafnvel hótað lífláti. Trúboðið stóð þó yfir í rúmlega hálfa öld og tóku þónokkrir Íslendingar trúskiptum. Kenningar þeirra hafa heillað einhverja Íslendinga en ekki er hægt að taka mið út frá þeim fjölda sem flutti til Utah. Pónokkrir þeirra Íslendinga sem fluttu til Utah voru nefninlega ekki mormónar.

Þegar þróun andstöðunnar er skoðuð kemur í ljós að hún er í takti við þróun einstaklings- og trúfrelnis á Íslandi. Mótmælin og andstaðan fór dvíndandi á 20. öld og má t.d. sjá á umræðum um áfengisbann á Íslandi, á svipuðum tíma og andstaða gegn mormónum var að fjara út, að einstaklingsfrelsið var að ná að skjóta rótum hér á landi. Menn eins og Hannes Hafstein voru mótfallnir áfengisbanni og tölu það grófa skerðingu á einstaklingsfrelsinu.¹⁹¹

Fyrst voru það aðallega stjórnvöld sem settu sig gegn trúboðunum, um miðja 19. öld. Almenningur virtist láta sig litlu skipta. Yfirvöld yfirheyrðu þá fyrir brot á trúfrelsislögum en sleptu þeim við refsingu. Þegar lengra leið á öldina, og Íslendingar fengu trúfrelni, verður ómögulegt fyrir stjórnvöld að skipta sér af trúboði mormóna; þau höfðu ekki lagalega heimild til þess. Þau reyna þó með ýmsum klækjum að koma mormónunum úr landi en án árangurs. Til að mynda

¹⁹¹ *Alþingistíðindi 1909 B II*, bls. 952-964.

kærðu þau þá fyrir lausamennsku, án sjáanlegs árangurs. Með auknu frelsi, þar með töldu prentfrelsi, jókst andstaða almennings. Ein af afleiðingum prentfrelsис var mikil gróska í blaðaútgáfu. Mikið var ritað um mormóna í íslenskum blöðum og tímaritum. Þeir voru áreittir á götum úti og fengu ekki að stunda trúboð sitt í friði. Eins og fram kemur að ofan markar árið 1901 hámark andstöðunnar en þá voru trúboðar niðurlægðir á sínum eigin trúboðsfundi. Það sem er merkilegt við þennan hápunkt árið 1901 er að sumir koma mormónum til varnar á síðum blaðanna eftir þennan atburð og segja að það sé fáránlegt að fólk geti ekki haldið sína fundi í friði. Þarna er farið að bera meira á frjálslyndis og frelsishugmyndum Íslendinga, þar á meðal á trúarlega sviðinu.¹⁹² Eftir 1901 fjarar bæði trúboð mormóna, og andstaðan út.

Lítið hefur verið skrifað, fram til þessa, um hvers vegna mormónar mættu svona mikilli andstöðu á Íslandi. Hér að ofan hafa verið tilgreindar nokkrar hugsanlegar ástæður (sterkar hefðir í trúmálum og hræðslan við breytingar). Þá má einnig nefna þá ástæðu að Íslendingar voru komnir í vígahug sjálfstæðisbaráttunnar þegar að mormónar komu hér fyrst. Mormónskar hefðir voru ekki íslenskar hefðir og pössuðu því ekki inn í þjóðerniskenndina sem gerði vart við sig í sjálfstæðisbaráttunni. Þjóðkirkjan var eitt af sameiningartáknum þjóðarinnar og voru mormónar ekki hluti af henni. Annað atriði sem lítillega hefur verið drepið á er að Íslendingar töldu mormóna siðlausa á nokkrum sviðum. Þar stendur fjölvæni framar öðru, en það töldu Íslendingar ósiðsamlegt athæfi og ekki sæmandi Íslendingum.

Þegar allt kemur til alls er hægt að fullyrða að trúboð mormóna á Íslandi hafi mætt töluverðri andstöðu, sem þróaðist samfara hugmyndum manna um einstaklings- og trúfrelsi. Þegar ekkert trúfresi ríkti á Íslandi gátu stjórnvöld skipt sér mikið af trúboðunum en eftir 1874 kom það aðallega í hlut almennings að andmæla trúboði mormóna á Íslandi. Allt fram til ársins 1901 er ekki að finna nein jákvæð skrif um mormóna í íslenskum blöðum eða tímaritum og allt sem er skrifað um þá neikvætt. Fljótlega uppúr aldamótunum 1900 fer að rofa til fyrir mormóna en þá virðast hugmyndirnar um tjáningarfresi vera orðnar útbreiddar á Íslandi. Sumir Íslendingar halda þá uppi vörnum fyrir trúboðana og segja það fullan rétt þeirra að predika sínar kenningar meðal Íslendinga. Íslendingar hafi

¹⁹² Pétur Pétursson, „Þjóðkirkjan, frelsi og fjölbreytni”, bls. 226.

það frelsi að geta valið hvort þeir sæki samkomur þeirra eður ei. Það var síðan árið 1913 sem að kirkjugrein mormóna á Íslandi er lögð niður, eftir nokkur ár þar sem fáir trúboðar heimsækja landið.

Heimildaskrá

Óprentaðar heimildir

pÍ. Borgarfógetinn í Reykjavík.. GA 3.1 1/2. Dómabækur. Reykjavík 1856-1864.

Dómabók VII 1880-1881.

pÍ. Bps. C III, 37. – nr. 183 5. maí 1851

pÍ. Bps. C V., 60. Vestmannaeyjar 1845-1857 - nr. 263, 3. júní 1851.

pÍ. Vestmannaeyjasýsla. C/2 III 6. Bréfabækur 1849-1851 - nr. 246, 28. apríl 1851

pÍ. Vestmannaeyjasýsla. C/2 III 7. Bréfabækur 1851-1855 - nr. 263, 3. júní 1851.

pÍ. Vestmannaeyjasýsla. C/2 III 7. Bréfabækur 1851-1855 - nr. 523, 18. desember 1853.

pÍ. Vestmannaeyjasýsla. GA/18. Aukadómsmálabók VIII 1, 1846-1861 - 6. ágúst 1853.

Vefheimildir

„Endurreisnin”, *Kirkja Jesú斯 Krists hinna síðari daga heilögu.*

<<http://www.kirkjajesukrists.is/um-kirkjuna/soeguagrip-kirkjunnar/endurreisnin.html>> Sótt 15. mars 2013.

„Helgar ritningar”, *Kirkja Jesú斯 Krists hinna síðari daga heilögu.*

<<http://www.kirkjajesukrists.is/um-kirkjuna/grundvallar-kenningar/helgar-ritningar.html>> Sótt 15. mars 2013.

„Paradísarheimt” *Gljúfrasteinn – Hús skáldsins.*

<http://www.glufrasteinn.is/is/halldor_laxness/vi_og_verk_halldors_kiljans_laxness/ritverk/paradisaheimt/> Sótt þann 16. mars 2013.

„Tölfræði” *Manntalsvefur Þjóðskjalasafns Íslands.* <<http://manntal.is/Tolfraedi/>>

Sótt þann 12. mars 2013.

Prentaðar heimildir

Blöð

- Bjarki* (Seyðisfírði, 1896-1904)
- Elding* (Reykjavík, 1901)
- Fjallkonan* (Reykjavík, 1884-1905)
- Frækorn* (Reykjavík, 1900-1905)
- Freyja* (Selkirk, 1898-1905)
- Heimskringla* (Winnipeg, 1886-1905)
- Ísafold* (Reykjavík, 1874-1905)
- Leifur* (Winnipeg, 1883-1886)
- Lögberg* (Winnipeg, 1888-1905)
- Máni* (Reykjavík, 1879-1882)
- Millennial Star* (Salt Lake, 1851-1908)
- Morgenstjernen* (Kaupmannahöfn, 1884)
- Pjóðólfur* (Reykjavík, 1851-1905)
- Norðanfari* (Akureyri, 1862-1885)
- Norðurland* (Akureyri, 1901-1905)
- Verði Ljós* (Reykjavík, 1896-1904)

Aðrar prentaðar heimildir

Allred, LaNora, *The Icelanders of Utah.* ([Án útgáfustaðar], 1998).

Alþingistíðindi 1863 1 og 2. (Reykjavík, 1863).

Alþingistíðindi 1909 B. (Reykjavík, 1909).

Bushman, Richard Lyman, *Mormonism: A Very Short Introduction.* (New York, 2008).

Chadwick, Owen, *The Secularization of the European Mind in the Nineteenth Century.* (Cambridge, 1975).

Eiríkur á Brúnum. Vilhjálmur Þ. Gíslason sá um útgáfuna. (Reykjavík, 1981).

Eyring, Lavon Brunt, *Life History of Gudmundur Gudmundsson Icelandic and Danish Missionary for the Church of Jesus Christ of Latter Day Saints 1851-1857.* ([Án útgáfustaðar], 1984).

Friðrik Bergmann, „Mormónar”, *Almanak Ólafs S. Thorgeirssonar* 9:1 (1903), bls. 69-70.

„Frjettir, er ná frá nýari 1850 til nýárs 1851”, *Skírnir* 25:1 (1851), bls. 5-173.

Gunnar F. Guðmundsson, *Kapólskt trúboð á Íslandi 1857-1875.* Í ritstjórn Jóns Guðnasonar. Reykjavík, 1987.

Gunnar Karlsson, „Atvinnubyting og ríkismyndun” *Saga Íslands X.* Í ritstjórn Sigurðar Líndal og Péturs Hrafn Árnasonar. (Reykjavík, 2009), bls. 5-312.

Gunnar Karlsson, „Upphafsskeið þjóðríkismyndunar 1830-1874” *Saga Íslands IX.* Í ritstjórn Sigurðar Líndal og Péturs Hrafn Árnasonar. (Reykjavík, 2008), bls. 167-377.

Gylfi Þ. Gíslason, „John Stuart Mill og frjálshyggjan” *Söguslóðir. Afmælisrit helgað Ólafi Hanssyni sjötugum.* (Reykjavík, 1979), bls. 169-184.

Halldór Guðmundsson, *Halldór Laxness – ævisaga.* (Reykjavík, 2004).

Hjalti Hugason, „„Mér finnst þetta vera hið sama sem að biðja um að sinni trú verði eytt...””, *Ritröð Guðfræðistofnunnar* 22:1 (2006), bls. 43-80.

Hjalti Hugason, „Þjóðkirkja og trúfrelsi: saga og þróun trúmálabálks stjórnarskrárinnar” *Glíman – óháð tímarit um guðfræði og samfélag.* 8:1 (2011), bls. 157-195.

Ísland: Stjórnarskrá um hin sjerstaklegu málefni Íslands. Forfatningslov for Islands særlige Anliggender. (Kaupmannahöfn, 1874).

Kristján Róbertsson, *Gekk ég yfir sjó og land: Saga þeirra Íslendinga sem leituðu Síonar á jörðu.* (Akureyri, 1987).

Landsyfирéttardómar og hæstaréttardómar í íslenzkum málum 1:2 (1911), bls. 485-487.

Loftur Guttormsson, „Frá siðaskiptum til upplýsingar” *Kristni á Íslandi – frá siðaskiptum til upplýsingar.* III. bindi. Í ritstjórn Hjalta Hugasonar. (Reykjavík, 2000), bls. 9-367.

Lovsamling for Island. 1784-1791. V. bindi. Oddgeir Stephensen og Jón Sigurðsson gáfu út. (Kaupmannahöfn, 1855).

Lýður Björnsson, „18. öldin” *Saga Íslands VIII.* Í ritstjórn Sigurðar Líndal. (Reykjavík, 2006), bls. 43-278.

Lýður Björnsson, *Frá siðaskiptum til sjálfstæðisbaráttu. Íslandssaga 1550-1830.* (Reykjavík, 1973).

Magnús Jónsson, „Mormónar í Vestmannaeyjum”, *Selskinna 1:1* (1948), bls. 7-92.

Mullen, Robert, *The Mormons.* (London, 1967).

Pétur Pétursson, „Þjóðkirkjan, frelsi og fjölbreytni” *Kristni á Íslandi – Til móts við nútímann.* IV. bindi. Í ritstjórn Hjalta Hugasonar. (Reykjavík, 2000), bls. 199-423.

Pétur Pétursson, *Church and Social Change. A Study of the Secularization Process in Iceland 1830-1930.* (Reykjavík, 1990).

Stjórnartíðindi fyrir Ísland, 1875-1886. (Reykjavík, 1875-1886).

Valdimar Briem, „Landstjórn” *Frjettir frá Íslandi* 4:1 (1875), bls. 16-41.

Valdimar J. Eylands, *Íslenzk kristni í Vesturheimi*. (Reykjavík, 1977).

Vesturfararar skrifa heim – Frá íslenzkum mormónum í Utah. 1. bindi. Finnur Sigmundsson bjó til prentunnar og ritaði inngang. (Reykjavík, 1975).

Woods, Fred, *Eldur á Ís. Í þýðingu Friðriks Rafns Guðmundssonar*. (Reykjavík, 2007).

Þórunn Valdimarsdóttir, „Öld frelsis, lýðvalds og jafnaðar” *Kristni á Íslandi – Til móts við nútímann*. IV. bindi. Í ritstjórn Hjalta Hugasonar. (Reykjavík, 2000), bls. 11-198.